

EÖTVÖS LÓRÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Baranya Térképezettsége

SZAKDOLGOZAT
FÖLDTUDOMÁNYI ALAPSZAK

Készítette:

Levárdy Tamás

térképész és geoinformatikus szakirányú hallgató

Témavezető:

Faragó Imre

tanszéki mérnök

ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék

Budapest, 2014

1. Szakdolgozat célja.....	3
2. Baranya fogalma.....	4
3. Baranya természetföldrajzi bemutatása.....	4
4. Baranya közigazgatástörténete.....	8
5. Baranya története.....	11
6. Katonai topográfiai térképek.....	15
7. Polgári topográfiai térképek.....	18
8. Megyetérképek.....	20
9. Településtérképek.....	26
10. Turistatérképek Baranya területéről.....	33
11. Baranya megjelenése tematikus térképeken.....	36
12. Összegzés.....	42
13. Köszönetnyilvánítás.....	43
14. Irodalomjegyzék.....	44
Nyilatkozat.....	47

1. Szakdolgozat célja

Szakdolgozatom témájának Baranya térképezettségét választottam. Célom, hogy bemutassam azokat a térképeket és térképsorozatokot, amelyek ezen terület egészével vagy részleteivel foglalkoznak, majd jellemezzem és rendszerezem ezeket.

Térképezettség alatt azt értem, hogy Baranya területéről térképeket gyűjtök, amelyeket időben és méretarányban is lehatárolok, majd ezeket jelkulcs, térképi tartalom, tematika alapján részletesebben megvizsgálom.

Kutatásom alatt a XIX. század második felétől megjelent modern, nyomtatásban kiadott térképészeti termékeket vizsgálom, melyek nem kisebbek 1:200.000-es méretaránynál. Gyűjtőmunkám alapját az Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék Térképtárában, az Országos Széchenyi Könyvtárban, valamint a Hadtörténeti Levéltár Térképtárában található térképek szolgáltatják.

2. Baranya fogalma

Elsőnek fontosnak tartom tisztázni, hogy mit értek Baranya alatt és lehatároljam az általam vizsgált terület nagyságát. Ennek alapját képezi a XVI. és XX. század közt létezett Baranya vármegye. Valamint hozzávettem a Szigetvári járást is még, mely az 1950-es megyerendezés során lett a megye közigazgatásának része. Véleményem szerint fontos, hogy a területtel ebben a nagyságában foglalkozzak.

3. Baranya természetföldrajzi bemutatása

Baranya természetföldrajzi értelemben vett fogalma nagyobb területet érint, mint a többnyire szinonimaként használt Baranya megye területe. Elsőként ezt a régiót szándékozom bemutatni.

Baranya természeti képe hazánkban a legváltozatosabbak közt említendő. A különböző tájak összessége már a korai időktől többféle megélhetést biztosított az itt letelepedőknek, mint halászat, vadászat, mezőgazdaság vagy akár bányászat terén is. Kontinentális éghajlat jellemzi, ahogy Magyarország többi részét is. A lejtők többsége azonban déli kitettségű, így a helyi mikroklímában helyet kapnak a mediterrán vonások is. Az éves csapadékmennyiség 500-700 milliméter közt van, de ez tájegységenként eltérő képet mutathat.

Északi részén fekszik a Dunántúli-dombság részét képező Zselic. Ez egy 1200 négyzetkilométer kiterjedésű Somogy és Baranya megye határán található táj, átlagmagassága 200-250 méter tengerszint felett, legmagasabb pontja a 358 méter magas Hollófészek. Fő tömegét pannon kori üledékek képezik, melyre a pleisztocén alatt lösz rakódott. Később ez az egybefüggő löszréteg erodálódott, mára már csak az alacsonyabb dombokon fedezhető fel. A vidék belső részében a pannon rétegek közt kibukkannak homokkőpadok, a Mecsekhez közel eső délkeleti oldalán pedig az alapkőzetet alkotó gránit is megtalálható a felszínen. A terület jellegzetes tagoltságát a hazai viszonylatban jelentős mennyiségű évi 700-750 milliméter csapadék által táplált patakok adják, melyek a pannon rétegekbe mély völgyeket vágtak, gazdag talajeróziós

formákat alkotva. Lapos és széles dombhátak jellemzik a dombságot, az oldalhegyhátak is közel azonos magasságon futnak. Talajtani képe viszonylag egységesnek mondható, mégpedig agyagbemosódásos barna erőtalaj képében. Mára a természetes erdőtakaró nagy részét - ahol lehetett - szántóföldek váltották fel. Érdekesség, hogy a lombhullató, főként gyertyános-tölgyes erdők itt fenyvesekkel keveredtek. A Mecsekkel ellentétben ezek a fenyők őshonosak, nem pedig betelepítettek. Vízrajzát tekintve kis vízhozamú, ingadozó vízjárású talaj és rétegvíz források találhatóak rajta. Ezeket néhány nagyobb patak gyűjti egybe, közülük is legnagyobbak az Almás-patak, a Gyöngyös-patak és a Surján-patak.

Baranya legszembeütőbb tája az 545 négyzetkilométer kiterjedésű Mecsek. Három fő részre tagolható, ezek a Keleti-Mecsek, Közép-Mecsek, Nyugati-Mecsek. Ezen részek eltérő kialakulásának köszönhetően változatos geológiai formák alakultak ki, melynek eredményeképpen ásványi értékek halmozódtak fel, lehetségessé téve abányászati kitermelést. Legmagasabb pontja a Zengő 682 méterrel, de több említésre méltó csúcsa is van, mint a Tubes, Hármashegy és Jakab-hegy. Alapközetét leginkább gránit alkotja, kisebb részben pedig kristályos pala. A Keleti-Mecsek a hegység legidősebb tagja. Alapját egy főként gránitból és kristályos palából álló kristályos alaphegység adja. Az ezen fekvő fedőkőzetek alapvetően két féle kőzettömegeből épülnek fel. Egyik a márgás és mészköves üledékek, melyek az alsó Jura idejéből származnak. Másik az alsó triász idejéből származó, vulkanikus eredetű kőzettömbök, melyeket trachidolerit és fonolit alkotnak. Itt találhatóak a legmagasabb pontok is, köztük az előbb említett Zengő vagy Hármash-hegy. A Nyugati-Mecsek karsztformákkal tagolt területe főleg triász kori mészkőből és perm-triász vörös homokkőből áll. Ezen karsztosodás miatt létrejött források többek között Pécs és Komló vízellátásában nélkülözhetetlenek. Gondolván itt a Tettye-forrásra Pécssett, vagy a Mecsek északi oldalán található melegmányi, mélyvölgyi, orfűi és abaligeti forrásokra. Itt található az Abaligeti-barlang és a Kővágószőlős melletti Remete-barlang is. Az előbb leírt két tömbtől haránt törésvonalak határolják el a miocén kori, antracit tartalmú kőzetekből álló fennsíkszerű Közép-Mecseket. Legjelentősebb vizei a Völgységi-patak, a Baranyacsatorna, a Pécsi-víz, a Vasas-Belvárdi-vízfolyás, melyeket az előbbieken túl sok egyéb forrás is táplál. Természetes növényzetét tekintve a Mecsek a gyertyános tölgy optimális

megtelepedési helye. A völgyekben inkább bükkösök, amíg a lapos, hosszan elnyúló hegyhátakon cseres-tölgyek telepedtek meg.

A Baranyai-dombság a Drávába észak-déli irányban futó patakok által felszabdalt löszös és agyagos talajokkal rendelkező vidék. Északról a Mecsek, délről a Villányi hegység, keletről pedig a Duna határolja. Fontosabb patakok közé sorolandóak a Csele-patak, valamint a Pécsi-víz. Az itt kialakult délies lejtők környékén telepedtek meg már az első mezőgazdasággal foglalkozó közösségek is.

A Villányi-hegység egy 35 kilométer hosszú, 3-4 kilométer szélességű dombsági tájat jelöli, mely Villány településtől nyugatra helyezkedik el. Legmagasabb pontja a dombság fő tömegétől különálló 442 méter magas Szársomlyó. Nyugati vonulatánál található a másik ismert csúcs, a Tenkes, melytől nem messze található Siklós is. A vonulatok átlagosan 300-350 méter magas lankáit löszös talaj borítja, mely kiváló alapot nyújt az itt kialakult szőlőműveléshez és borászathoz.

A Mohácsi-sziget mára már nincs teljes egészében vízzel körülvéve. Nyugati oldalán a Duna fővonala folyik, keleten pedig a mára már csak részlegesen meglévő Baracskai-Duna fogta közre. A mai napig jellegzetes ártéri terület vonásait viseli magán, aminek megőrzésében nagy segítség, hogy a mocsarasodásra hajlamos, még fennmaradt morotvái Duna-Dráva Nemzeti Park részét képezi. Természetes növényzetét ligetes erdőtársulások alkotják, melyek közül a tölgy-kőris-szil ligeterdők a legjelentősebbek. Az alacsony ártéri területeken pedig fűzfa és nyárfaligetek találhatóak. Az egykori ligeterdők irtása helyén mocsári rétek alakultak ki. *[Koltai, 1985 p. 7-35]*

A Drávamenti-síkság az Alföld egyik nyugati nyúlványának tekintett, a mai magyar-horvát határ mentén terül el. Ide tartozik az Ormánság, valamint a Pécsi-síkság is, továbbá átnyúlik a határon a Baranya háromszög területére is. A tájat tökéletes síknak tekintjük. Több mint fele ártéri síkság, a fennmaradó területek pedig alacsony ármentes síkságokat képeznek. Jellemző tájlemek a felhagyott meanderek. A terület nagy része a Duna-Dráva Nemzeti Park részét képezi, gazdag ártéri erdőségekkel borítva. A talajt az ártérben - nem meglepően - folyóvízi hordalékanyagok alkotják, a holtmedrekben láptalajok jellemzőek, az ármentes részeken pedig futóhomokkal borított

síkok jöttek létre. A folyóktól távolabb pedig barna erdőtalajok is kialakultak. Ehhez a területhez tartozik a Baranya háromszög is, mely annak ellenére, hogy a magyar-horvát határ leválasztja a Drávamenti-síkságról, tájelemeiben és jellegében egyértelműen annak részét képezi. Itt található a Kopácsi-rét is. Mára már 248 hektáron természetvédelmi területté nyilvánított mocsárvidék különlegessége abban áll, hogy a gyakori ártéri elöntések, valamint a Duna és Dráva folyók miatt kialakult elszigeteltségnek köszönhetően természetes őszállapotában maradt fenn.*[<http://hu.wikipedia.org/wiki/Dr%C3%A1vak%C3%B6z>]*

Az előbbieken bemutatott tájak, tájegységek alkotják Baranya, mint természetföldrajzi táj fogalmát, valamint betekintést nyerhetünk ezen terület összetett, és változatos képébe.

4. Baranya közigazgatástörténete

A Baranyára, mint elnevezésre legtöbbször Baranya megyeként szoktak asszociálni, mely elnevezés a történelem során, kezdetben egyazon területet jelentette, de későbbiekben sok változáson esett át. Ennek következtében fontos ismerni, hogy milyen közigazgatási változások zajlottak a térségben.

Az első összefüggő, központi irányítással rendelkező államszervezet a területen a Római-birodalom volt. Baranya ekkoriban két tartomány területére esett, melynek határát a Dráva képezte. Az északi rész Pannonia, a déli Dalmatia provinciához tartozott. Ezen területi egységek a folyamatos barbár betörések miatt az V. században megszűntek létezni, a terület pedig az elkövetkező évszázadokban folyamatosan egymást cserélő népek uralma alatt állt.

A vármegyévé szervezésben Baranya az elsők között volt. Szent István 1009-ben a pécsi püspökség megalapításával egyházmegyei központot hozott létre, amely lefedte Baranya, Tolna és Somogy vármegyék legnagyobb részét is. Ebben az időszakban indult meg a királyi vármegye megszervezése is. Ekkoriból két fontosabb várról maradtak fenn okiratok, egyik a tatárjárás alatt elpusztult Koaszt, másik a névadó Barona (Baranyavár) volt, mely az ispánság székhelyéül is szolgált. A vármegyei élet első nyomai is ide köthetők, de a XIV. századtól a megyei gyűléseket, a török megjelenéséig Siklósnagyfaluban tartották. A középkor folyamán a vármegye területe a Dráva túlsópartjára is átnyúlt. Fontos települések ebben az időben Pécs, Pécsvárad, Baranyavár, Nekcse és Eszék voltak, melyből utóbbi kettő a Drávától délre eső részeken található.

A török hódítás, majd az azt követő körülbelül 150 évig tartó háborúskodások Baranya vármegye területén jelentős pusztításokat végeztek. Az 1526-os mohácsi vész után a vármegye területe az elsők között került az Oszmán Birodalom fennhatósága alá. Az újonnan elfoglalt területen azonnal oszmán típusú államszervezet vezettek be, melyben öt náhiére osztották fel a területet. Ezek apécsi, pécsvárad, szászvári, szentmártoni, és szentlőrincináhiék voltak, melyek közül Pécs emelkedett tartományi

központtá is. Ezt koronázta meg török részről az akkor még Somogy vármegyéhez tartozó, Szigetvár elfoglalása 1566-ban. Magyar részről a megyegyűlések száz évnél is tovább szüneteltek. Ennek oka, hogy Baranya mélyen a török által megszállt területeken feküdt, valamint a középkor folyamán itt uralkodó nemesi családok kihaltak.

A török kiűzése Baranya területéről 1686-1687 között zajlott le. Az ezt követő időszakban a vármegye újjászervezését késleltette az időközben kirobbant Rákóczi féle szabadságharc. Ezután időlegesen teljesen újjászerveződött az eredeti területében, de ez az állapot nem sokáig maradt fenn. 1753-ban a Határőrvidékek megszervezése jelentős változásokat hozott országos szinten a közigazgatásban. Ekkor történt, császári rendelet értelmében, hogy Magyarországról leválasztották a Drávától délre eső területeket. Érdemes megemlíteni Kőrös vármegyét, mely részben a Zágráb vármegye részévé, részben pedig a Varasdi határőrvidék részévé vált. Valkó vármegye is ekkor szűnt meg létezni. Az eddig Baranya vármegyéhez tartozó területek a Dráva jobb partján innentől számítva Verőce vármegye birtokait gyarapították, mely már Horvátország területéhez lett csatolva. A területi változások mellett jelentős esemény, hogy Pécs városa 1780-ban elnyerte a szabad királyi város státuszt. Ezt a jogát, azonban csak a Napóleoni háborúk lezártaival sikerült érvényre juttatnia.

A 1848-1849-es szabadságharc bukása után az országot kerületekre szervezik. Az új rendszerben először Somogy, Zala és Baranya majd későbbiekben Somogy, Tolna és Baranya vármegyék adtak egy kerületet. Következő változást a megyei közigazgatásban a kiegyezés hozta el. Az 1876 és 1886 között zajló országos szintű megyerendezés eredményeképpen az eddigi nemesi vármegyéket felváltották a törvényhatósági vármegyék. Baranya vármegye, az ország többi legtöbb vidékével ellentétben, semmilyen területi változáson nem ment keresztül. *[Koltai 1958, saját jegyzet]*

Az első világháborút követően Magyarország a vesztes hatalmak közt volt. A trianoni békediktátum következtében elszenvedett területi veszteségek Baranya vármegyét sem hagyták érintetlenül. Ekkor került határon túlra az úgynevezett baranyai háromszög 1143 négyzetkilométerrel és 33 településsel. A megmaradt vármegye területe 3964 négyzetkilométer lett 323 településsel, központjában Pécs szabad királyi

várossal. Az újonnan felálló kormányzat azonban nem tudott még évekig berendezkedni. Az újonnan alakult Szerb–Horvát–Szlovén királyság egészen 1921-ig ellenőrzése alatt tartotta a Baranya legnagyobb részét. Ezen megszállás alapját szolgálta Magyarországon a Károlyi kormány bukása és az ezt követő Tanácsköztársaság időszaka. Ennek volt kiteljesedése az 1920. augusztus 21-én kikiáltott bábállam, a Baranya–bajai Szerb–Magyar Köztársaság. Antant nyomásra azonban későbbiekben vissza kellett adni Magyarországnak a terület feletti ellenőrzést, amely esemény 1921. augusztus 27-én következett be.*[Tarján M. Tamás, www.rubicon.hu]*

A két világháború közötti időszakban Baranya azon kevés megyék közé tartozott, melyek területileg elég nagyok voltak, hogy továbbra is önálló egységként funkcionáljanak.

A második világháború alatt Magyarország részt vett Jugoszlávia lerohanásában, ezáltal időlegesen újra magyar közigazgatás alá vonva a Délvidék jó részét. A Baranya-háromszög ekkoriban újra Baranya vármegye részét képezte, pár évre visszaállítva a Trianon előtti közigazgatási állapotokat. A háborút követően Magyarország ismét a vesztes országok, hatalmak oldalán állt, emiatt az ország területét többé-kevésbé a Trianoni határvonalak közé szorították vissza. Ennek értelmében újra Jugoszláviához került a Baranya háromszög is.

Következő jelentős változás az 1950-ben történt megyerendezésnek voltak, amelynek eredményeképp Baranya megye kiegészült a szigetvári járás területével, továbbá ugyancsak Somogy megyétől megkapta Felsőszentmárton községet is. Fontos változás, hogy 1975-től Tolna megyéhez csatolták Jágónak, Kaposszekcső és Csikóstóttós községeket.*[Saját jegyzet].*

5. Baranya története

A földrajzi és közigazgatástörténeti ismertetése után szeretném bemutatni Baranya és a rajta élő népek etnikai változásait a történelem folyamán.

Már a paleolitikumban felfedezhetőek emberi nyomok ezen a területen. Ilyenek az ősember által feltört csontok, tüzelésre utaló nyomok, melyek vadászó, gyűjtögető életmódra utalnak. Ilyenek a villányi szőlőhegyen megtaláltmammut csontok és faszéndarabkák. Az első letelepedésre utaló jelek Kr. e. 3-6. évezred idejéből származnak a neolitikum időszakából. Első ilyen az úgynevezett lengyeli kultúra (Tolna megyei Lengyel település után). Az egymást követő évszázadok során több csoport váltotta egymást. A bronzkor folyamán illírek telepedtek meg ezen a területen. Az első földvárak nyomai is ekkoriból kerültek elő.

Kr. e. 400 körül kelta törzsek nyomultak be a vidékre. Törzsi jellegű társadalmi berendezkedésük miatt sok kicsi falusias jellegű települést hoztak létre. A nagyobb települések képezték a római időkben létrejött városok magjait. A rómaiak Kr. e. 35-ben jelentek meg a területen Siscia (Sziszek) elfoglalásával, majd az első század folyamán hódították meg a Dráva–Száva között és a Dunántúlt. Az így elfoglalt területeket Dalmatia és Pannonia provincia néven szervezték meg. Számos római út haladt át Baranya területén. Harmadik század folyamán Pannonia székhelye a folyamatos barbár betörések miatt Sophiane lett. Ugyanekkor tűnnek fel Pannoniában a kereszténység első nyomai is, amit bizonyítanak a Világörökség részét képező pécsi ókeresztény sírkamrák is.

Az V. században hunok törtek be a Kárpát-medence területére, amely nemsokára teljes egészében a fennhatóságuk alatt volt, egészen Attila 453-ban bekövetkezett haláláig, a hun birodalom széteséséig. A következő évszázadokon át zajló népvándorlások Baranyát sem hagyták érintetlenül. A hunok után keleti gótok telepedtek meg, akik az ötödik század végén elvonultak. Őket követték a gepidák, később a longobárdok, majd az avarok. A IX. századra több hadjáratnak köszönhetően sikerült megtörni az avar uralmat, a megszerzett Dunántúlt pedig a frankok grófságokra

osztották fel. A IX. század végétől kezdve pedig a magyarok vették irányításuk alá a teljes Kárpát-medencét, köztük Baranyát is, melyet a Botond törzs szállt meg.

A feudális államszervezet és ezzel együtt a vármegyerendszer kialakításában Baranya az elsők közt volt. Példaként kell említeni az 1009-ben létrehozott Pécs központú egyházmegyét. A tatárjárás során a terület pusztító portyázások színterévé vált. A beszedett adók mértékének drasztikus csökkenése nagyarányú népességpusztulásra és gazdasági összeomlásra utal. A tatárjárás után országos lendületet vett a várépítés, például Pécs városfala és Siklós vára is ekkor készült el.

II. András alatt elkezdődött nemesi vármegyék kialakulása Baranyát sem hagyta érintetlenül. A kor legnagyobb birtokosai ekkor a Siklósi család volt, akiket később felváltottak a Dráván túlról, Garából (Gorja) származó Garaiak. Az Anjou dinasztia magyarországi hatalomra kerülésével ismét erős királyi kormányzás időszaka következett, mely az ország egész területén érezhető gazdasági és kulturális fejlődést idézett elő. Az ekkor végbemenő település fejlődés legjelentősebb példája Pécs városa, ahol 1367-ben megszervezték az ország első egyetemét.

Az Anjouk fiúági kihalásával újból beálló belpolitikai bizonytalanságban a magyar nemesség újra egymás ellen fordult, átfórmálva hosszú időre a nagyúri viszonyokat. Zsigmond hatalomra kerülésével váltak kegyvesztetté a Siklósiak, átruházva a maradék birtokaikat a Garaiakra. Szigetvár, amely akkor még Somogy vármegye részét képezte, védműveinek kiépítése is ebben az időben történt. A helyén található premonter kolostort az Athinai család szerezte meg 1403-ban, melyet az egyre fokozódó török veszély miatt megerősítettek, várrá építettek át.

A török a XIV. században jelent meg a Balkánon és Zsigmond idejére elérte Magyarország határait is. A török előrenyomulás észak felé kényszerítette a déli szláv népeket is, ekkor jelentek meg az ország területén a horvátok és rácok, akik a Dráva–Száva közében ettől az időtől fogva egyre nagyobb etnikai súllyal rendelkeztek.

A reneszánsz hazai megjelenése Mátyás király tevékenységének köszönhető, melynek alegkoraibb megjelenései az európai híró pécsi püspök, Janus Pannoniusnak köszönhetően a Dél-Dunántúlon találhatóak. Mátyás halála után a belső ellentétek újra

fellángoltak. A török elleni védekezés egyre súlyosabb kérdéssé vált. 1521-ben Szabács és Nándorfehérvár eleste után egyértelműen határsávrá került a megye. 1526. augusztus 20-án a török átkelt Eszéknél a Dráván, majd augusztus 29-én került sor a mohácsi síkon a hírhedt vesztes csatára, ahol az ország főnemességének és főpapságának legjava elesett.

Az ekkor még nem hódítási céllal érkező török sereg feldúlta Baranya mellett Somogy és Zala vármegyéket is. A Mohácsot követő zűrzavarban, ahogy az egész országban, úgy Baranya is Ferdinánd és Szapolyai János közti állandó csatározások egyik színterévé vált. János 1540-es halálát követően a török nyílt terjeszkedésbe kezdett az országban. Baranya az úgynevezett 1543-as negyedik hadjárat alatt került török kézre. A környék legtovább kitaró erőssége Szigetvár volt. Csak 1566-ban sikerült véglegesen elfoglalniuk befejezve a környék teljes meghódítását. Az elkövetkezendő közel 150 év Baranya szempontjából is a folyamatos végvári harcok színtere volt, rablóhadjáratoknak kitéve a megmaradt lakosságot.

Ekkor jelentek meg a Kárpát-medencében a protestáns vallási eszmék. Baranyában és a többi török kézre került területen a császári támogatása és a katolikus papság hitvitákban való járatlanságának köszönhetően gyorsan terjedtek az újféle tanok. Változást és kiegyensúlyozottságot későbbiekben csak az ellenreformáció hozott.

A terület 1664-ben jelentős harcok színterévé vált, mikor Zrínyi Miklós céljaul tűzte ki és sikeresen végrehajtotta az eszéki híd felgyújtását. A visszavonuló sereg felgyújtott minden útjába eső települést, köztük Pécs városának legnagyobb részét is. 1683-ban a török sikertelenül ostromolta meg Bécs városát és indította el azon hadjáratot, melynek következtében a császári csapatok véglegesen kiűzték a törököt Magyarországról. A másfél évszázados folyamatos harcok a népesség számára katasztrofális megpróbáltatást jelentettek, és drasztikus népességpusztuláshoz vezetett. Az egykori települések több mint fele eltűnt, a lélekszám kevesebb, mint tizedére esett vissza. Etnikai értelemben ekkor lépték át a Dráva vonalát a rácok. A Rákóczi-féle szabadságharc időlegesen megállította a német betelepítést, valamint a rácok jelentős részét kiűzték a területről.

Az újonnan meghódított területen több mint száz évig állt a vármegyei élet, melyben nem segített, hogy az egykori nemesi családok legnagyobb része végleg eltűnt. A földeket császári tábornokok közt osztotta fel a bécsi udvar, akiket későbbiekben császárhű magyar nemesek váltottak fel. Az 1720-as évektől stabilizálódott eléggé a helyzet, hogy kezdetét vegye a tervszerű betelepítések időszaka. A korábbiakban remélt önkéntes betelepülések nem hozták meg a várt eredményt. Elsőként a városokban jelent meg a német nyelvű lakosság, ezt követték a nemesi és királyi birtokok. Ekkortól származik a terület újonnan kapott német neve is a Schwäbische Türkei, azaz Sváb Törökország. Az ekkortájt Horvátországhoz csatolt déli területeken fokozódott a népesség természetes úton végbemenő etnikai lecserélődése. Véglegesen felváltották a horvátok az eredeti magyar és szlavón keveredett népességet.

A reformkor folyamán Baranya nemessége is aktívan részt vett az országos politikai életben. Az ezt követő szabadságharc alatt itt vonultak át az országba betörő horvát csapatok. A császári csapatok 1849. január 30-án foglalják el Pécs városát, melyet innentől meg is tartanak. A kiegyezés után a megye gazdasági életében jelentős változások indultak meg. Péccsel az élen jelentős mértékű gyárosodás vette kezdetét. Az infrastruktúra is rohamosan fejlődött, valamint ekkoriban kezdték feltárni és kiaknázni a Komló környékén található mecseki feketekőszén telepeket is.

Baranya szempontjából az első világháborút követő időszak vált eseménydússá. 1918-ban délszláv csapatok foglalták el a megye nagy részét, majd 1920. augusztus 21-én kikiáltották a Baranyai–bajai Szerb–Magyar Köztársaságot. Véglegesen csak 1921. augusztus 27-én vették a magyar csapatok birtokukba a területet. A háború utáni időszak viszonylag békésnek mondható, mely a gazdaság újraindításának és stabilizálásának jegyében telik. Ekkor költözik a Pozsonyról kiszorult egyetem Pécsre 1923-ban. A második világháború alatt a zajlott a bukovinai székelyek Magyarországra, azon belül Baranya megyébe telepítése is. A világháborút követően a németiség nemzetközi szintű kitelepítése Baranyát is érintette. Ekkor vált évszázadok múltán újra a magyar anyanyelvű népesség a Drávától északra eső területeken meghatározóvá. *[Koltai 1958 p. 37-117]*

6. Katonai topográfiai térképek

Habár szakdolgozatom csak az 1880 után készült térképekkel foglalkozik, érdemes pár szóban megemlíteni a magyarországi katonai térképezés kezdeteit. A topográfiai térképezést Bécsből irányították, így Monarchia felbomlásig nem is beszélhetünk önálló magyar katonai térképezésről. Mária Terézia és Nagy Frigyes porosz király közti háború rádöbbsentette az osztrák hadvezetést, hogy a modern háborúkat nem lehet megvívni modern térképek nélkül. Ez az esemény a kezdőpontja a Habsburg Birodalom első katonai felmérésének. A birodalom, ennek részeként Magyarország részletes topográfiai felmérése a XVIII. század második felében kezdődött, melyet még Mária Terézia rendelt el, azonban csak II. József uralkodása alatt fejeződött be 1763 és 1787 között. Ezt követte a Napóleoni háborúk hatására a második (1806-1869) katonai felmérés.

A harmadik (1869-1887), melyet Ferenc József-féle felmérésként szokás nevezni, közvetlenül a második után kezdődött el, siettetve a másodiknak mihamarább történő befejezését, melynek a pontossága a térképtudomány, geodézia és legfőképp a haditechnika fejlődése miatt már nem volt kielégítő. A térképezést az 1839-ben alakult Bécsi Katonai Földrajzi Intézet végezte. A felmérés során a hadvezetés elrendeli a méterrendszerre való áttérést. Geodéziai alapot az osztrák birodalom második háromszögelése adta (1848-1862). A felmérési méretarány 1:25.000-es, melyből levezették az 1:75.000 és 1:200.000 méretarányú térképlapokat. Az 1:200.000 méretarányú szelvényeket foktérképnek szokás nevezni. Minden térképlap külön síkban helyezkedik el, mert egy Bessel ellipszoidra vetített poliéder vetületet használtak. A domborzatábrázolás eleinte Lehmann csíkozás segítségével valósult meg, majd későbbiekben ez szintvonalakkal kiegészítve történt.

Az első világháborút követően az Osztrák–Magyar Monarchia szétesett, melynek következtében Magyarország jelentős területi veszteségeket szenvedett. Ezen változások Baranya vármegyét sem hagyták érintetlenül, habár az ország többi

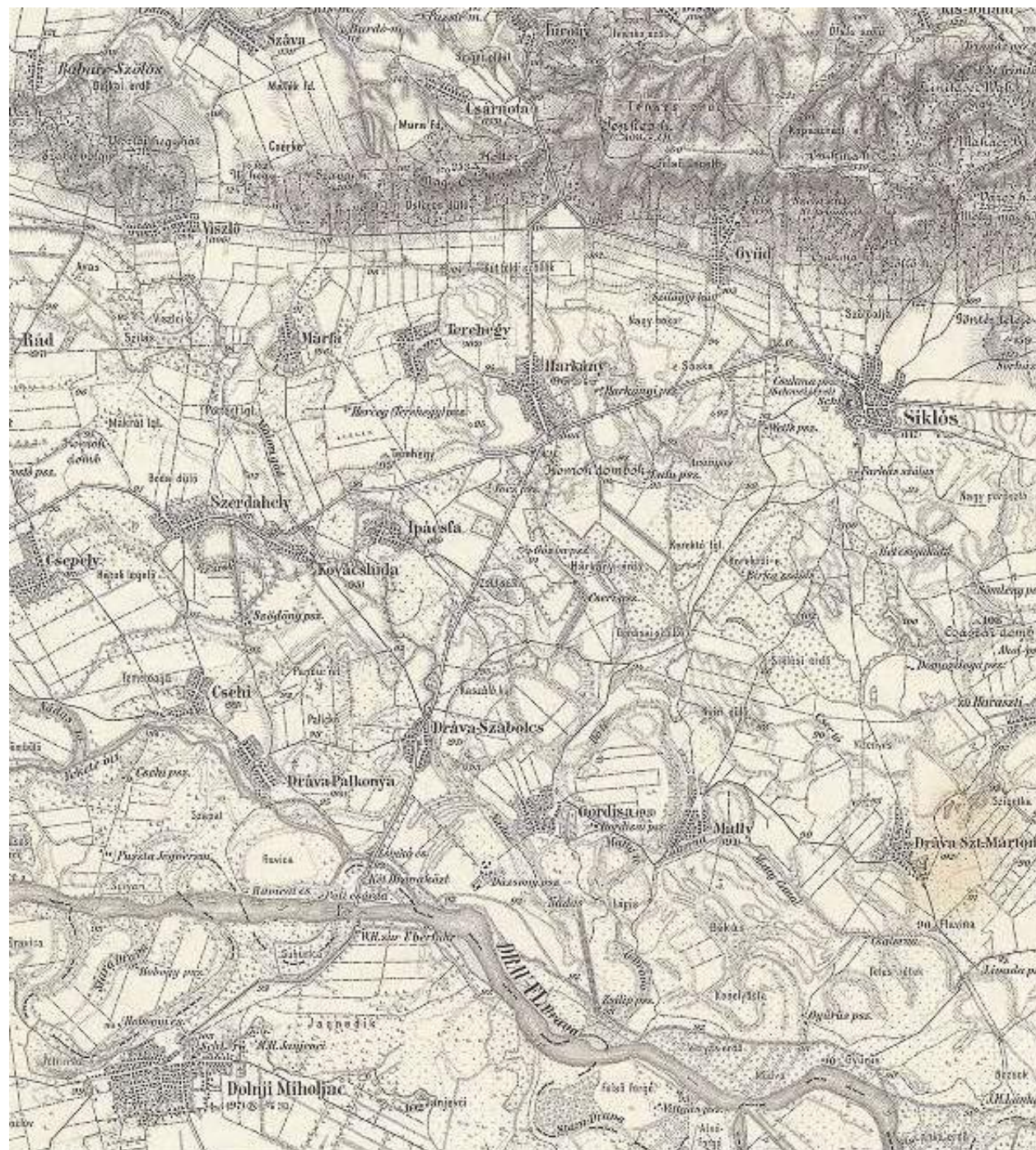
vármegyéjéhez képest jóval kisebb arányban történt. Elcsatolták az úgynevezett Baranya-háromszöget.

Az háború után egyik feladat volt az önálló magyar topográfiai térképezés megteremtése. Ezen céllal hozták létre 1922-ben több áttétel után az Magyar Királyi Állami Térképészetet. A felmérési méretarány megmaradt továbbra is 1:25.000 méretarányú, de több jelentős változás következett be. A sztereografikus vetület vált az új vetületi rendszerré, melynek kezdőpontja a Gellért-hegyen található alappont lett a kezdőpontja.

A második világháborút követően Magyarország ismét a vesztes országok közt volt, melynek következtében a szovjet érdekszférába került. 1950-1952 között az időközben újjászerveződött Honvéd Térképészeti Intézet úgynevezett gyorshelyesbítést hajtott végre. A térképek Bessel-ellipszoidon alapuló Gauss-Krüger vetületi rendszerben készültek el. Tekintve, hogy a pontosság nem volt minden igényt kielégítő 1953-ban egy egész országra kiterjedő, újfelmérésnek nevezett, katonai térképezés indult meg, melyet 1959-ben fejeztek be. Két fontos változás történt a felmérésben. Az alapfelületül inntől kezdve a Kraszovszkij-ellipszoid szolgált, valamint alapszintváltás is történt, áttérve az adriairól a balti alapszintre. Alaptérképként az 1:25.000 méretarányú szelvények szolgáltak, ebből vezették le az 1:50.000, 1:100.000, 1: 200.000, 1: 500.000 méretarányú térképlapokat. Készültek még térképek 1:10.000 méretarányban polgári térképészet részére. *[Nagy, 1985]*

A Gauss-Krüger térképek több felújításon is átestek. 1964-1967 között új felmérési méretarányként megjelent 1:50.000, figyelembe véve a megváltozott katonai szempontokat. Továbbá a jelkulcsot is átalakították, melyet Magyarország Csehszlovákiától vett át. 1968 és 1985 között újabb nagyméretű 1:25.000 méretarányú felmérés indult, amely tartalmi felújítást jelentett. 1985-1997 közt is zajlott egy 1:25.000 méretarányú felmérés. Utolsó kettőhöz már a polgári topográfiai térképeket is felhasználtak.

A Gauss-Krüger rendszer 2004-ig volt érvényben Magyarországon. Azóta a NATO csatlakozás miatt előírt UTM rendszerben készülnek katonai térképek. [saját jegyzet]

1. térkép Harmadik katonai felmérés 3646 szelvénye - részlet

7. Polgári topográfiai térképek

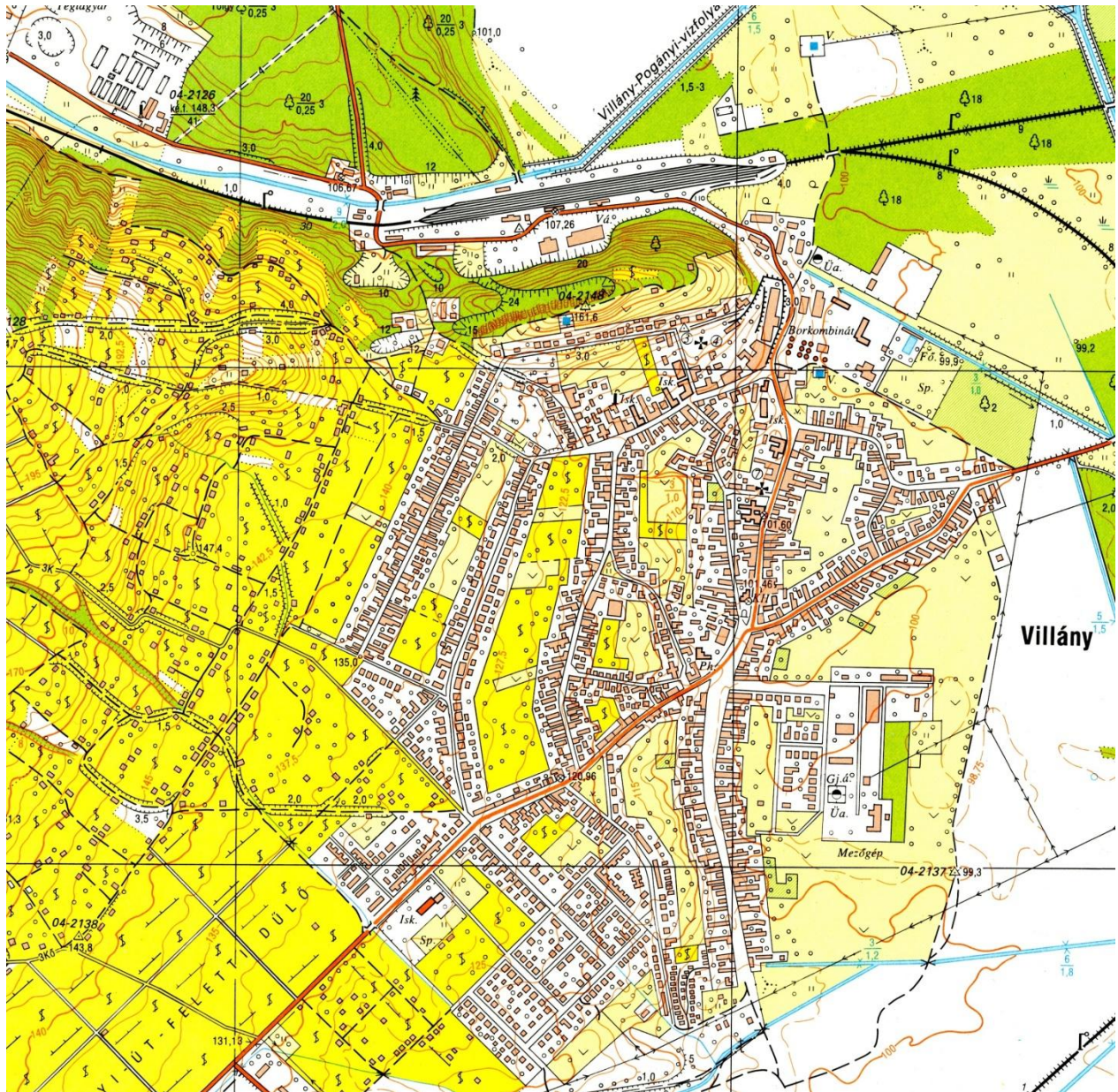
Az 1950-es évekre érett meg az igény egy nem katonai célokat szolgáló állami alaptérkép létrehozására. Ezek megalkotása a hazai térképezésben új feladatnak számított, hiszen ilyen típusú térképek azelőtt nem léteztek Magyarországon. Ennek következtében jött létre egy új, gazdasági célokat szolgáló térképrendszer. Emiatt az új térképrendszer igazodott a szocialista országokban használt Gauss-Krüger rendszerhez. Kialakítottak továbbá egy új egységes jelkulcsot is. 1965-ben történt egy váltás, mikor áttértek a sztereografikus vetületre, innentől nevezve ezt a térképrendszert hazai szelvényezésnek. Ezen felmérés 1:10.000 méretarányban zajlott 1952-1985 között. További levezetett méretarányok 1:25.000 és 1:100.000 volt.

1969-ben született kormányrendelet egy új egységes országos térképrendszer, az EOTR létrehozásáról. Egységesnek azért nevezzük, mert az eddigi térképrendszerekkel ellentétben összefogja és egyazon vetületen, az EOVS - Egységes Országos Vetületen - ábrázolja a kataszteri és topográfiai térképeket. A felmérési méretarány ugyanúgy, mint a hazai szelvényezés esetén 1:10.000 méretarányú volt. Alapfelületként az IUGG67 ellipszoid szolgál, a magasság pedig a balti alapszinthez lett igazítva. A vetületi kezdőpontot a Gellért-hegyen található alappont adja, melyet a könnyebb kezelhetőség érdekében 200 kilométerrel délre és 650 kilométerrel nyugatra toltak el. Ennek eredménye, hogy az ország területén nincsenek negatív koordinátaértékek, továbbá a koordináták egyértelműen jelzik az X és Y irányokat.

Az alapja, hogy az ország egészét tíz sorban és tizenegy oszlopban lefedik az 1:100.000 méretarányú szelvények. Ezen szelvények azonosítója mindig két számjegyből tevődik össze, első megadva a sort letről felfelé emelkedve, második pedig az oszlopot balról jobbra haladva, emelkedvén. Az 1:100.000 méretarányú szelvényekből kiindulva lehet eljutni a nagyobb méretarányú szelvényekhez. Az 1:100.000 méretarányú szelvény négy darabra bontásával jutunk el az 1:50.000 méretarányhoz, majd további negyedeléssel jutunk az 1:25.000 méretarányhoz. Ennek a további négyfelé szedésével kapjuk meg az 1:10.000 méretarányú szelvényeket. A

darabolások során a szelvények öröklik az előző szelvények számát kiegészítve azzal a számmal, hogy a kérdéses negyed mely részén helyezkednek el.

Az 1:10.000 méretarányú szelvények negyedelésével jutunk el a kataszteri térképszelvényekhez, melyek 1:4.000, 1:2.000, 1:1.000 méretarányban léteznek. Szelvény számaik az előbbieken bemutatott módon alakulnak ki. [saját jegyzet]

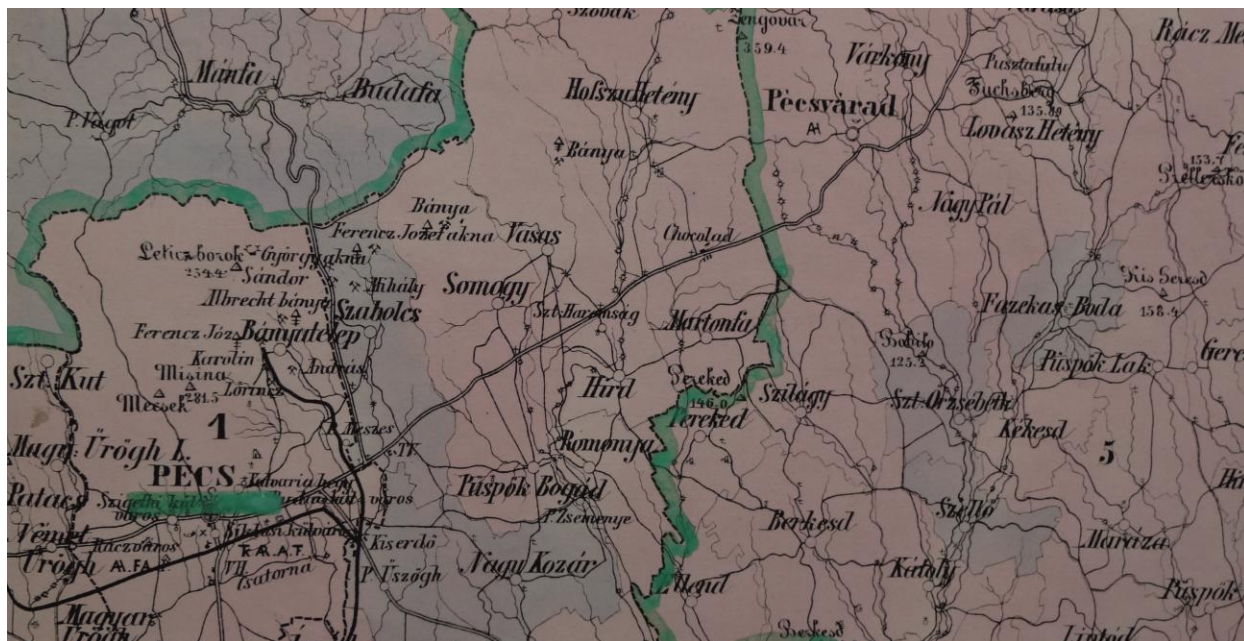

2. térkép EOTR 04-213 szelvénye - részlet

8. Megyetérképek

A magyar közigazgatás egységei már Szent István óta a vármegyék rendszere. A megyetérképek igazgatási térképek, melyek az állam tartományainak, a belső közigazgatási egységek határait ábrázolják. Kutatásom során Baranya megye térképeit veszem részletesebb vizsgálat alá. Ebben a fejezetben a terület nagysága miatt az általam lefektetett 1:200.000 méretaránynál kisebb térképekkel is foglalkozok a minél teljesebb vizsgálat érdekében. A felkutatott térképművek közül mutatok be néhányat időrendi sorrendben.

Baranya megye átnézeti térképe 1870-ből származik 1:144.000 méretarányban készült el. A mértékléc rajta még bécsi ölben van megadva. Eredetileg egy színben került kinyomtatásra, de utólag beszínezték a felületeket, melyekhez a jelmagyarázat nem ad értelmezést. Jelöli azonban városokra lebontva a közigazgatási szervek hivatalait, a megyei út és vasúthálózatot. Továbbá jelöli a járásokat számokkal magyarázva oldalt.

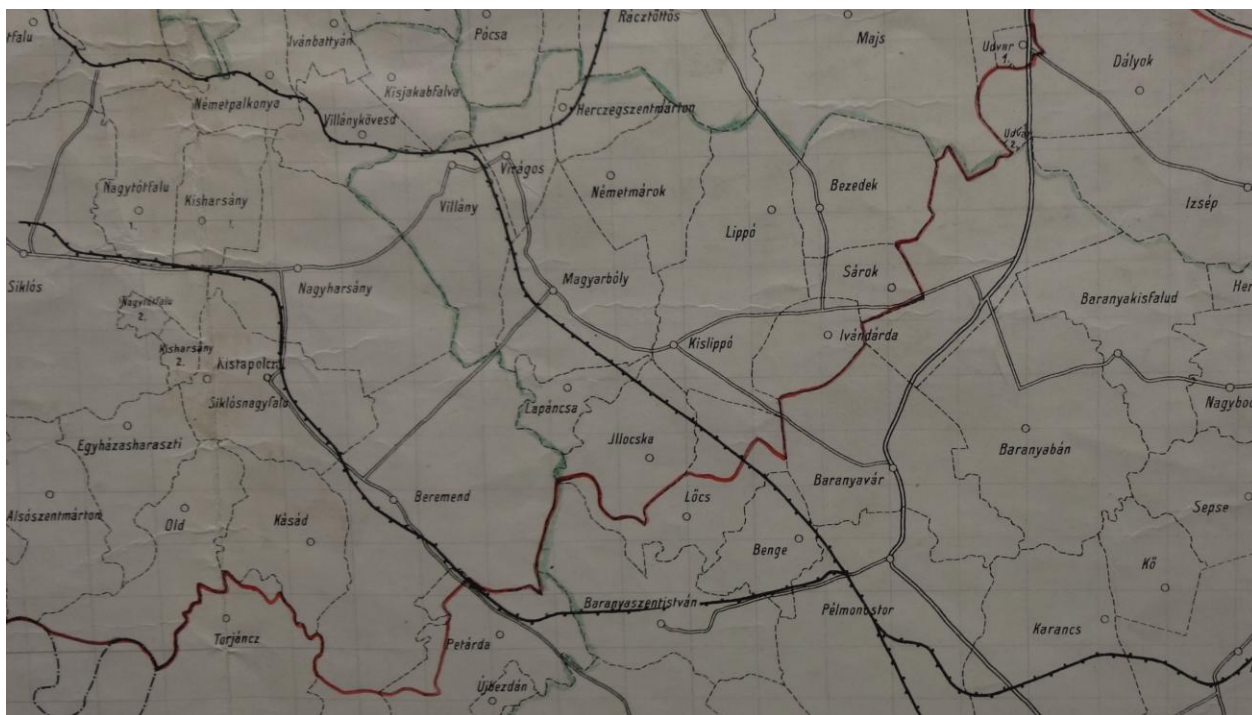
3. térkép: Baranya megye átnézeti térképe - részlet (1870)

Baranya megye térképe a Kogutwicz féle megyetérkép sorozat darabja 1885-ből. A Gönczi Pál által tervezett térkép 1:300.000 méretarányban készült. A magassági viszonyokat jól szemlélteti a szintvonalak közötti magasságszínezés, valamint a domborzatárnyékolás. Járáshatárok is feltüntetésre kerültek, a bal felső sarokban számokkal jelölve. Ezentúl a járási központokat is feltüntették. A jelmagyarázat részletesen kitér a közlekedési útvonalak és lehetőségek bemutatására. Jelöli még ezen kívül a bányák, kőfejtők, váromok és nevezetes csaták helyét.

4. térkép: Baranya megye térképe - részlet (1885)

Baranya vármegye átnézeti vázlata 1911-ben készült a Magyar királyi állami nyomdában. 1:144.000 méretarányal rendelkezik. Egy színnel került nyomtatásra. A térkép községhatárokat, valamint az úthálózatot ábrázolja minőség szerint. Utólagosan kézzel rárajzolták az első világháború utáni új országhatárokat pirossal és a járáshatárokat zölddel.

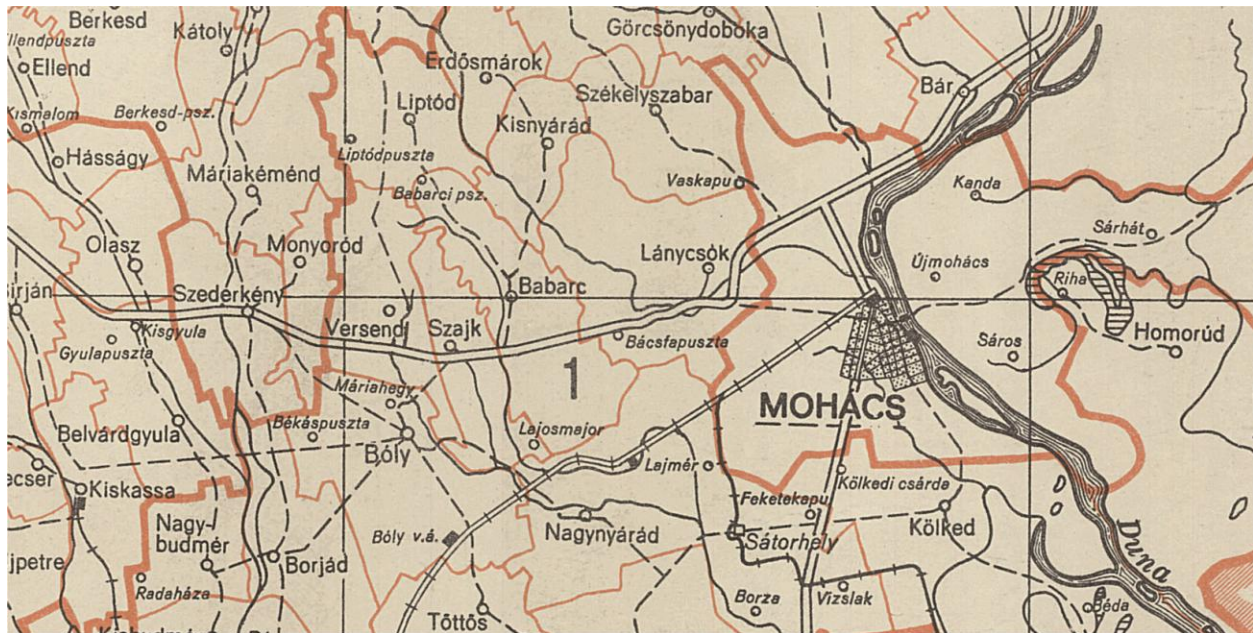
5. térkép Baranya megye átnézeti vázlatja - részlet (1911)

Baranya Komitat 1941-ben készült német nyelven. Ez egy Turner István által tervezett, egy színnel nyomtatott 76x92 centiméteres falitérkép. Ábrázolásra kerültek a községhatárok, a települések méret szerint, valamint a köz- és vasúthálózat minőség szerint.

6. térkép Baranya Komitat - részlet (1941)

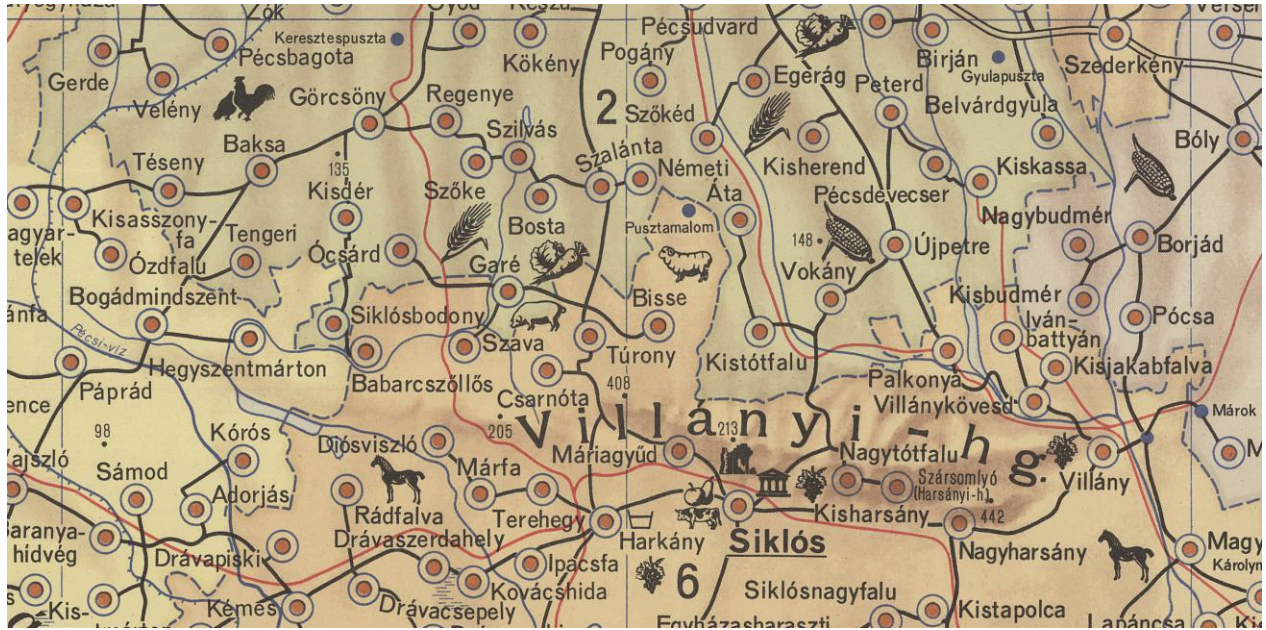
Baranya megye és Pécs című térképet 1957-ben adta ki a Kartográfiai Vállalat. 1:250.000 méretarányal rendelkezik. Ábrázolja a járás és községhatárokat is. Ezek

7. térkép Baranya megye és Pécs - részlet (1957)

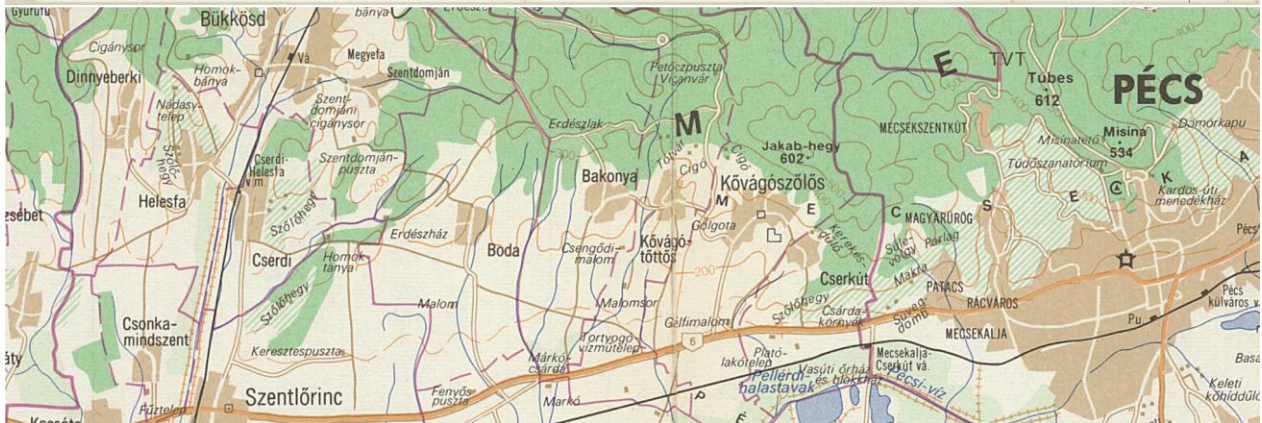
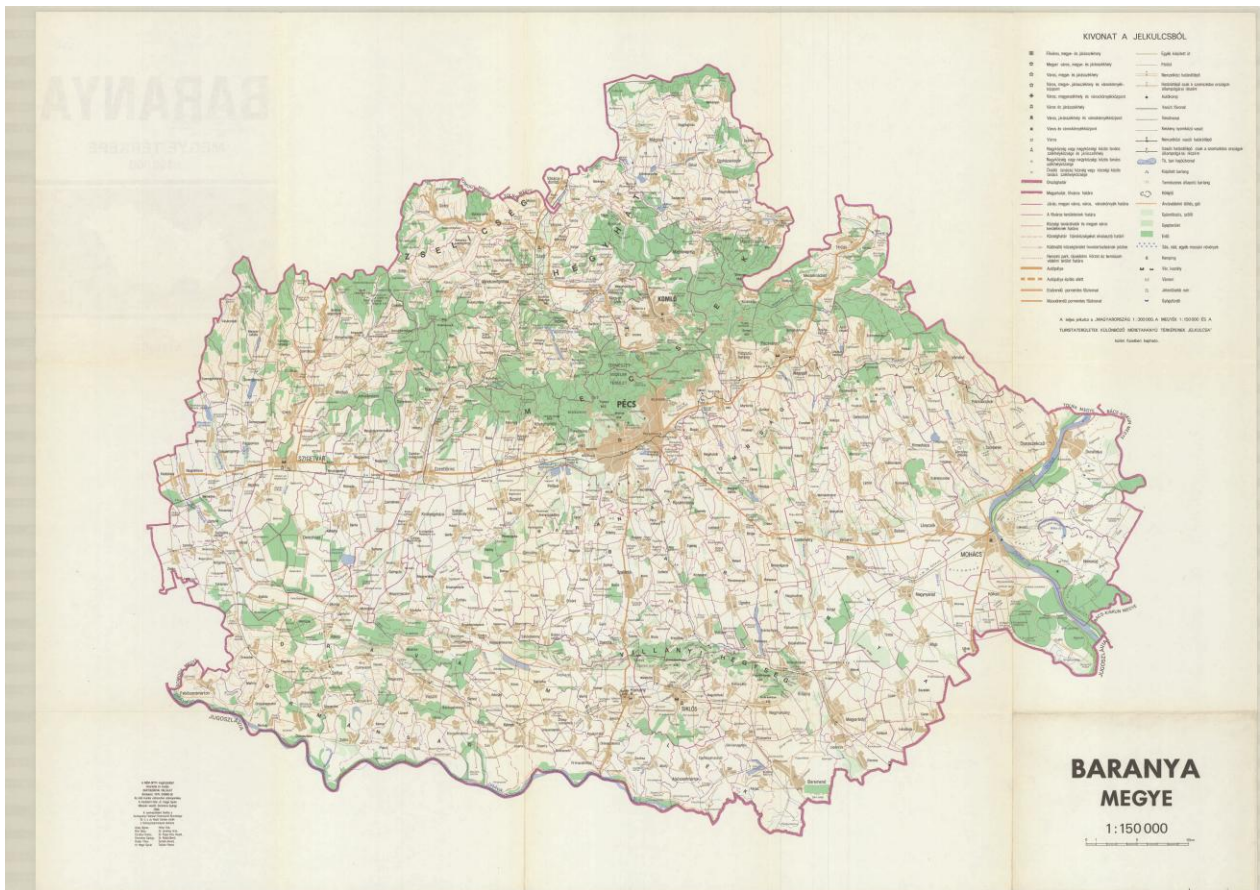
közül Pécs határát, a megyeszékhelyét, vastagabb vonallal jelöli a többinél. Részletes jelmagyarázat található a megye közlekedési hálózatáról.

Baranya megye általános iskolai használatra készült fali térképét 1960-ban adta ki a Kartográfiai Vállalat. Arányszám nem került feltüntetésre, de a mértékléc alapján 1:130.000 méretarányt számítottam. A járásokat felületszínezéssel különböztetik el egymástól, a térképlap oldalán számmal magyarázva. A megyei jogú városok közigazgatási területe külön színt kapott. A magassági viszonyokról nincs információ, de az árnyékolás jól szemlélteti a terület domborzati képét. A jelmagyarázat elsődlegesen a gazdasági ágazatok térbeli elhelyezkedésének bemutatására tér ki. A köz- és vasúthálózatnál a fontosabb vonalakat emelték ki, a többit egységesen jelöli további elkülönítés nélkül.

8. térkép Baranya megye - részlet (1960)

A Kartográfiai vállalat az 1970-es évektől 1:150.000 méretarányban megyetérkép sorozatot adott ki. Ezek az egyes megyéket szigettérképeken ábrázolják. A térképek egységes jelkulccsal rendelkeznek. Részletesen bemutatja a község- és városhatárokat, a településeket közigazgatási funkció szerint jelöli, nagyságuk pedig a térképlapról olvasható le. Az utak és vasutak minőség szerint kerültek ábrázolásra. A terület vízrajzát is jó részletességgel mutatja be. A növényborítottság a kiadás évétől függően van vagy nincs ábrázolva. Példaként az 1978-as kiadású Baranya megye térképet tüntetem fel.

9. térkép Baranya megye felül és kinagyított részlete alul (1978)

Összegezve elmondható, hogy a megyetérképek elsősorban közigazgatással kapcsolatos információkat ábrázolnak, de rendelkezhetnek egyéb tematikákkal is. Az itt bemutatott térképeken nyomon lehet követni az elmúlt több mint száz év megyei változásait.

9. Településtérképek

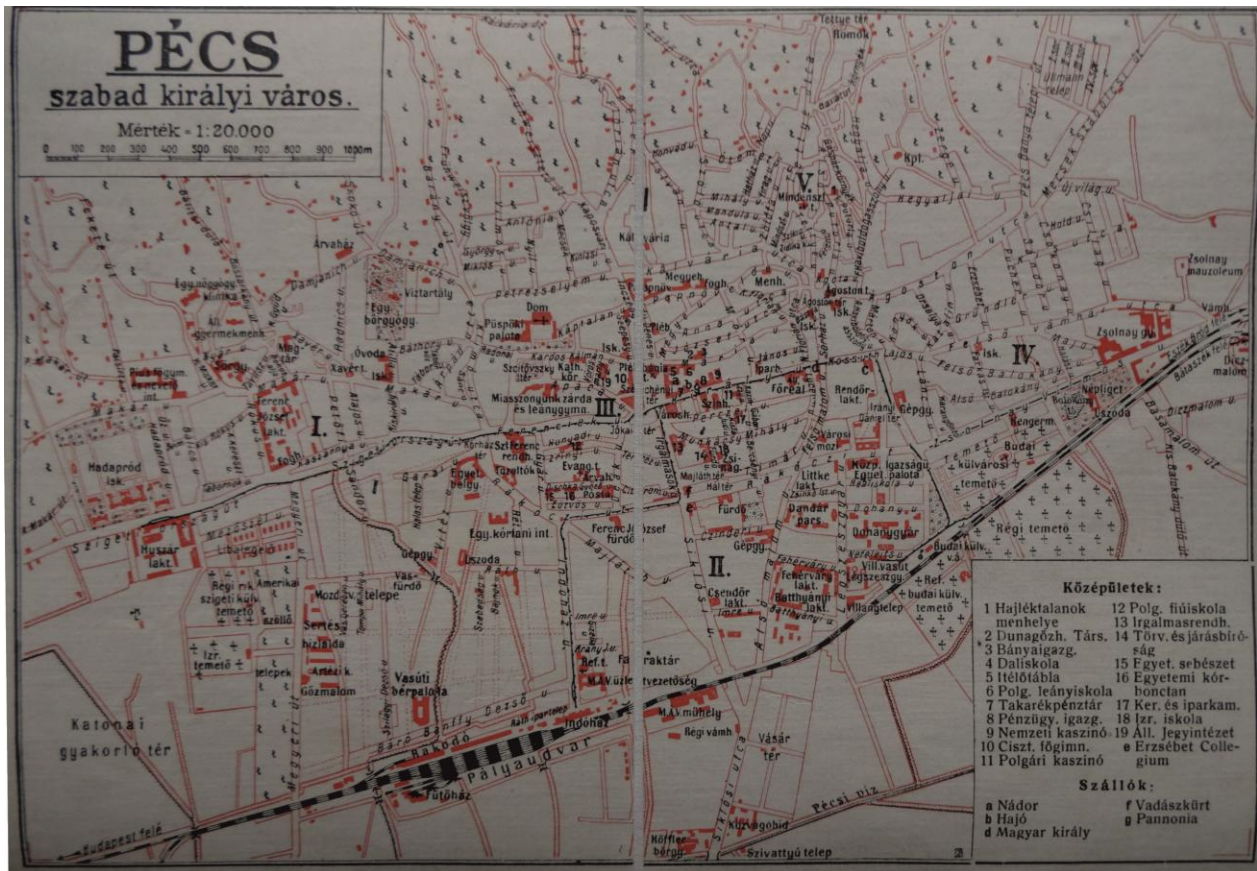
A településtérképek vizsgálata során előkerült művek között nagy különbségeket lehet felfedezni. Az évek során változott a térképkészítés módja, a beépített terület nagysága és akár a városszerkezet is, melyek jelentősen megváltoztathatják az egykori települések képét. Továbbá nem szabad elfelejteni, hogy a közlekedési hálózat is hatalmas fejlődésen ment keresztül ez idő alatt. Időrendben mutatok be néhány térképművet ezek közül.

Pécs szabad királyi város térképe 1895-ben készült el 1:5.760 méretarányban. Készítője Hochrein Ottó. A térképen találunk felületszínezést, melynek a városrészek, valamint a városon kívül található mezőgazdasági földek elkülönítése a célja. A jelkulcs kiemeli a nyilvános épületeket, amit a térképlap bal felső és a jobb alsó sarkában, két részre bontva, számozás segítségével magyaráz. Nagy pontossággal jelöli a házszámokat. Továbbá jelöli még a tűzcsapok és kutak helyét.

10. térkép Pécs szabad királyi város térképe - részlet (1895)

Következő az 1926-ban készült *Pécs szabad királyi város* térképét mutatom be. 1:20.000 méretarányban készült. Ifj. Kellner Ernő által tervezte, és a Turistaság az Alpinizmus Lap-, Könyv- és Térképkiadó r.-t. gondozásában jelent meg. A viszonylag kisméretű térképlap, kézi használatra készült, mérete 14x26 centiméter. A térkép nem rendelkezik sok jelkulcsi elemmel, továbbá jelmagyarázat sem található rajta. A kiemelt épületek a térképlapon felirattal és számozással a jobb alsó sarokban magyarázva, vegyesen jelennek meg.

11. térkép Pécs szabad királyi város (1926)

Pécs törvényhatósági jogú város bel- és külterületének térképe kiadási évszámára, melyet azon nem tüntettek fel, csak következtetni tudok. A bal felső sarokban megjelenő címer a II. világháború előtti időkből volt használatos, de a repülőtér feltüntetéséből következtethető, hogy az 1930-as évek terméke lehet. A választ végül a készítő, Erb Imre utáni kutatás adta meg. Az ő neve alatt jelent meg a *Pécs szabad királyi város térképe utcajegyzékkel* című várostérkép 1938-ban, a

Haladás Nyomda Rt. által kiadva. Nagy valószínűséggel ennek a kiadványnak a térképlapjáról van szó. A térkép 1:20.000 méretarányban készült egy színnel nyomtatva. Jelkulcsa szegényes. Elsődlegesen a közutak, vasutak és villamosok minőségi elkülönítésére tér ki. Ezentúl még az ipari zónákat jelöli nagyobb részletességgel.

12. térkép Pécs törvényhatósági jogú város bel és külterületének térképe - részlet (1938)

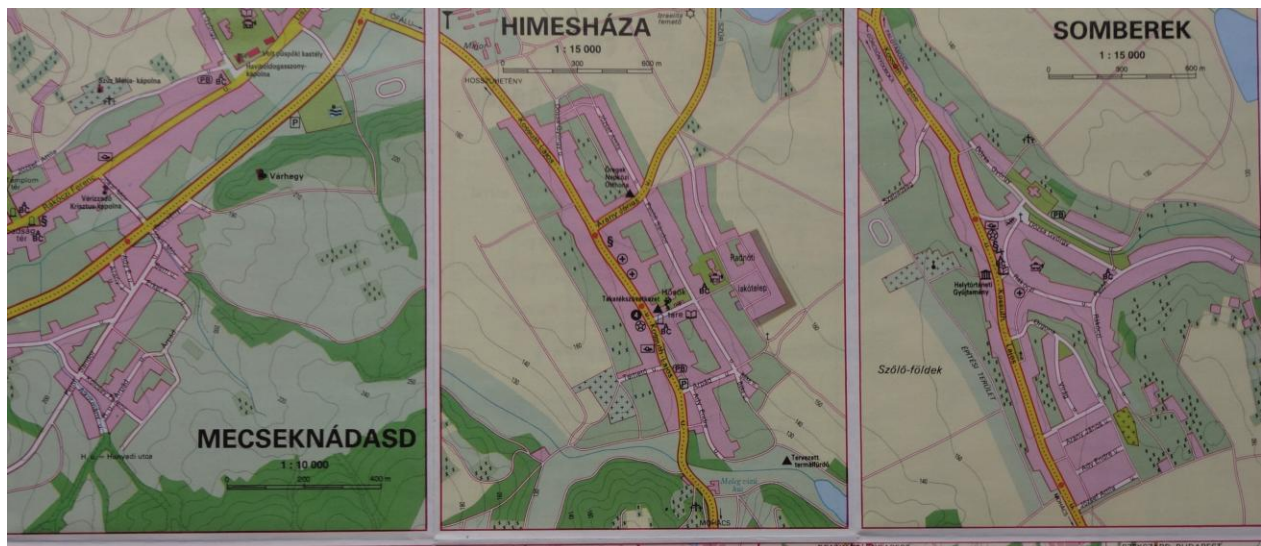
Az 1950-es évektől a polgári térképkiadást a Kartográfia Vállalat uralta egészen az 1990-es évekig. A következőben bemutatottak ezt az időszakot ölelik fel.

Pécs megyei jogú város című térkép 1960-ból származik. Méretaránya sehol nincs feltüntetve, még a mértékléc is hiányzik. Levezetésem alapján a térkép 1:15.000 méretarányal rendelkezik. Jelmagyarázata részletes. Ábrázolja a közigazgatási határokat, a turisztikailag kiemelt helyeket és a tömegközlekedési útvonalakat. Ezentúl még a beépítettséget és növényborítottságot is részletezi felületszínezés segítségével. Hátoldalán a belváros felnagyítva melléktérképként található meg. Méretaránya ennek 1:8.000. A belváros térképe alatt megtalálható még a részletes utcanévjegyzék.

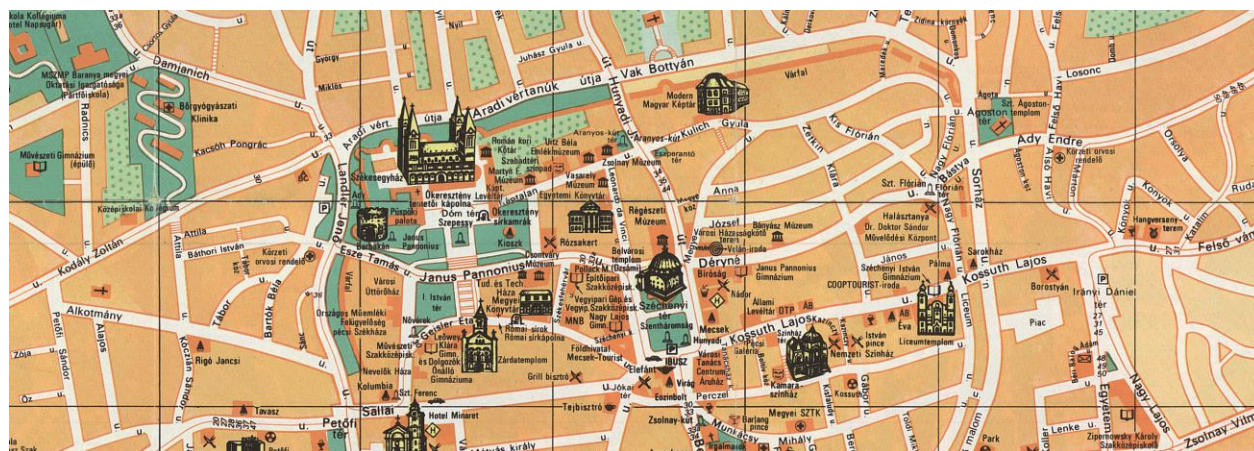
13. térkép Pécs megyei jogú város - részlet (1960)

A *Kelet-Baranya idegenforgalmi és tájékoztató térkép* 1976-ban készült. A főterkép 180.000 méretarányú áttekintőtérképként funkcionál. Jelöli a körülötte melléktérképként elhelyezett és bemutatott települések egymáshoz viszonyított térbeli helyzetét. Névszerint Bóly, Himesháza, Hosszúhetény, Magyaregregy, Mecseknádasd, Óbánya, Pécsvárad, Somberek, Szederkény, Zengővárkony községeket ábrázolja. A településtérképek méretaránya a bemutatott terület nagyságától függően 1:10.000, 1:13.000, 1:15.000 lehet. Jelkulcsa egységes minden térképen. Elsődleges célja bemutatni a bemutatott települések idegenforgalmi érdekességeit.

14. térkép Kelet-Baranya idegenforgalmi és tájékoztató térkép - részlet (1976)

Az 1979-es kiadású Pécs várostérkép is az idegenforgalmi célok bemutatására törekszik. Méretarány nincs rajta feltüntetve. 1:15.000 levezetett méretarányt számoltam. Jelkulcsa ábrázolja a növényborítottságot, a turisztikailag kiemelt létesítményeket, továbbá a kiemelt épületeket, melyet a jobb alsó sarokban tematizálva, számok segítségével magyaráz. A különböző távol eső városrészek melléktérképen vannak feltüntetve. Hátoldalán a belváros nagyított térképe található. 1:7.500 méretarányal rendelkezik. Itt a további turisztikai tájékozódást segítő, a nagy jelentőségű kiemelt épületek sematikus térbeli rajzai is ábrázolva lettek. A belváros térképe alatt rövid ismertető leírás Pécsről magyar, horvát és német nyelven is. Ezen térkép nem egyedülálló alkotás. Országos szinten több helységről készültek hasonló kiadású művek több kiadást megélve. Baranya megyével kapcsolatban biztosan készült még Szigetvárról, Mohácsról, Komlórról, Orfűről is ilyen típusú térkép.

15. térkép Pécs - részlet (1979)

1980-as évek közepétől Magyarországon is megjelentek a magánkézben lévő térképkiadó vállalatok. Ezek közül mutatok be néhányat.

A Well 392 Reklámügynökség 1994-es Pécs térképe 1:14.000 méretarányban készült a Cartographia azonos időből származó térképe alapján. A térkép jelmagyarázata szegényes. Annak ellenére, hogy az elemek többségére lehet következtetni, sok bizonytalan is van köztük. A felületszínezés is megtévesztő lehet elsőre, mert a beépített terület és a mezőgazdasági terület színe a barnának két árnyalata, ráadásul az utóbbi rendelkezik sötétebb árnyalattal, okozván esetleges

félreértést a beépítettségét illetően. A térképlapon és annak az oldalán sok reklám jelenik meg.

16. térkép Pécs - részlet (1994)

A Magyar Térképház 1994-ben kiadott várostérképsorozatából példaként mutatom be Szigetvár térképét. 1:10.000 méretarányban készült. Jelmagyarázattal nem rendelkezik, azonban nem jelöl olyan objektumokat, amely ne lenne egyértelmű. A háztömböket méretaránytól függően alaprajzszerűen, vagy egységes kitöltéssel ábrázolja. Szigetvár esetén ez előbbi valósult meg. Oldalt részletes utcanev-, hivatal- és közintézményjegyzék található. Emellett még a helyi viszonylatban fontos közérdekű telefonszámokat is feltüntették.

17. térkép Várostérkép: Szigetvár - részlet (1994)

Legvégül *Harkány üdülőváros* két nyelven, magyarul és németül kiadott térképét mutatom be. A Furbás-térkép Kiadványszerkesztő és Térképgrafikai Stúdió Bt. adta ki 1999-ben kifejezetten idegenforgalmi célokkal. A térkép méretaránya 1:10.000. Részletes jelmagyarázattal rendelkezik, az intézmények, éttermek és szállások telefonszámát is feltünteti. Alatta részletes utcanévjegyzék található. Oldalt melléktérképek találhatóak országos szinten, valamint a Villányi-hegység környezetében elhelyezve Harkányt. Hátoldalán pedig a belváros részletes térképe van 1:5.000 méretarányban.

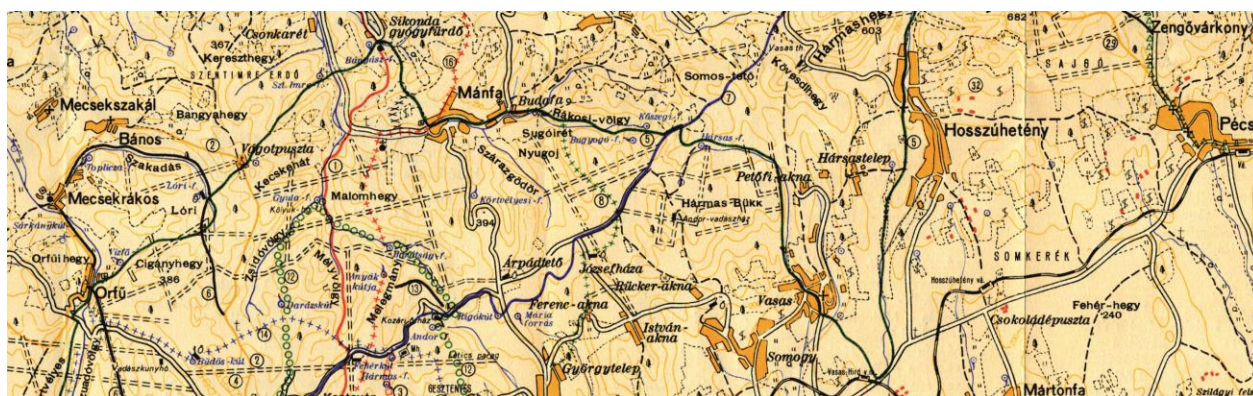
18. térkép Harkány üdülőváros - részlet (1999)

Az alább bemutatott térképek alapján is látszik, hogy a kutatási anyagom legnagyobb részét Pécs városa teszi ki. Megyeszékhelyként természetes folyamat, hogy Pécs lett legjobban feltérképezve. Ennek ellenére lehet számos példát találni, főleg térképsorozatok részeként a többi Baranya megyei településre is.

10. Turistatérképek Baranyában

Ebben a részben szeretném áttekintő jelleggel bemutatni a területről készült turistatérképeket. Az előző fejezetben már említettem, hogy a Kartográfia Vállalat a XX. század második felének nagy részében egyeduralkodó volt a polgári térképkiadás terén. Ezen kategóriába esnek a következő művek nagy többsége is. A turistatérképek évről évre felülvizsgálatra kiadásra kerülnek, biztosítva az olvasó számára a naprakész terepi információkat. Elsődlegesen az idegenforgalmi szempontból frekventált helyekről készülnek ezek a térképek. Jelkulcsaik fontos elemei a turistautak és a domborzat ábrázolása, mely általában egységes, de hosszú időn át változhatnak.

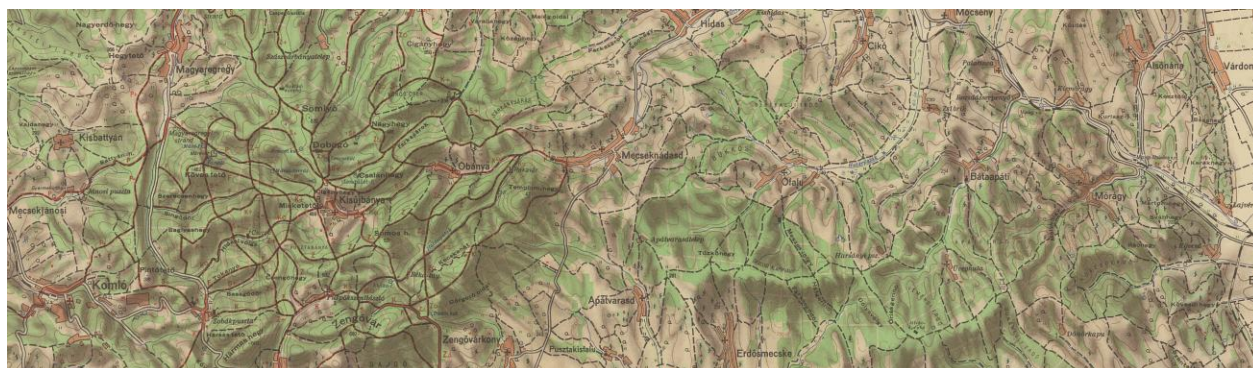
Elsőnek a Mecsek *turistaútjainak térképét* mutatom be, amely 1959-ben került kiadásra. Nem található rajta arányszám, csak mértékléc. Ebből kiszámolható hogy a térkép 1:85.000 méretarányal rendelkezik. A későbbiekben megszokottaktól ellentétben itt a turistautak jelölésére egyedi jelkulcsot dolgoztak ki. Az ösvények jeleit rajzolták fel a térképlapra sorminta szerűen az adott útvonal színével egyeztetve. Szintvonalas domborzatábrázolással rendelkezik, de a citromsárga szín miatt a már öregedő térképlapon nehezen olvasható. Az alapszintvonalak 50 méterenként találhatóak, azonban a magasság pontos leolvasása a szegényesen jelzett adatok miatt problémás. Növényzeti borítottságot csak rajzi elemekkel érzékeltet.

19. térkép Mecsek turistaútjainak térképe (1959)

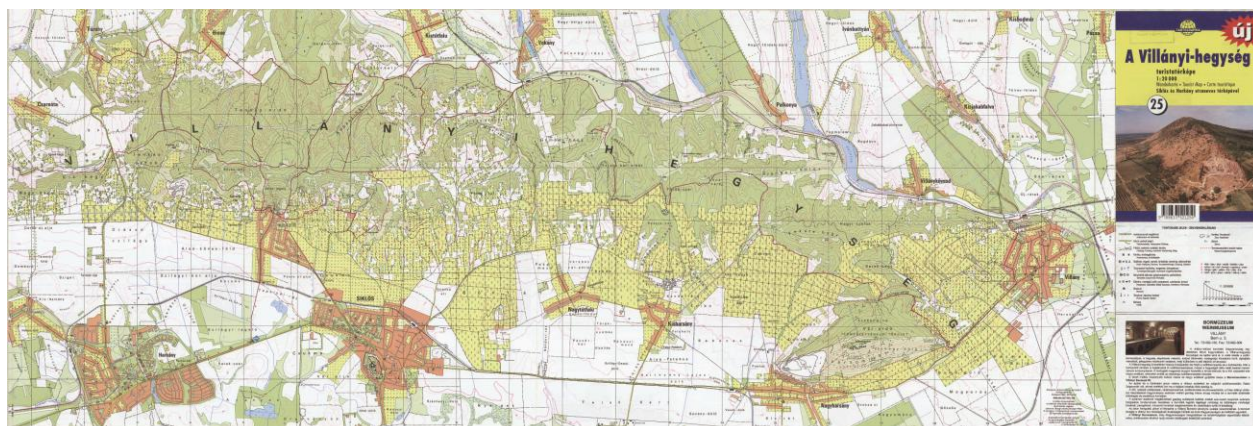
Az 1960-ben készült, 1:75.000 méretarányú *Mecsek hegység turistatérképe* már a számunkra megszokott rajzi elemekkel dolgozik. A turistautakat egységesen vörös vonallal ábrázolja. Azonosításukhoz az adott útvonal színének kezdőbetűjét (K, P, S, Z)

és mellette a hozzá tartozó geometriai ábrát használja. Növénylefedettséget felületszínezés segítségével ábrázolja. A szintvonalak mellett a domborzati viszonyokat árnyékolással érzékelteti. A magasság pontos leolvasása itt is kevés számadattal van segítve. Részletes jelkulccsal rendelkezik, További érdekesség, hogy a turistautak színjelzése a jelmagyarázat keretén kívül kaptak helyet. A bemutatott térképlapon a jobb alsó sarokban megjelenik a Villányi-hegységről készült melléktérkép is ugyanabban a méretarányban.

20. térkép Mecsek hegység turisztatérképe (1960)

A Villányi-hegység turisztatérképe 1997-ből származik. 1:20.000 méretarányal rendelkezik. Az előbbiekhöz képest még részletesebb jelkulccsal rendelkezik, mely legfőképpen a szállás, étkezési, autós megközelítési lehetőségekkel bővült ki. Található még rajta egy lejtőmeredekség számolást elősegítő ábra. A szintvonalak, az eddigi példákkal ellentétben, színben jól elkülönülnek környezetüktől, valamint a magasság is jelentősen könnyebben leolvasható.

21. térkép A Villányi-hegység turisztatérképe (1997)

Kutatásaim során előkerült a *Dráva ökoturisztikai térképe* is. A Dráva folyó különösen a második világháború után lezárt határsávnak számított, mely a terület nagymértékben elzárta polgári térképezés elől. Jelenleg a Duna--Dráva Nemzeti Park felügyeli a területet, így a belépés továbbra is korlátozottan lehetségessé vált. Ezen művet 2001-ben adta ki a Paulus Térképszerkesztő Iroda. 1:50.000 méretarányban készült el, mely a Dráva teljes magyarországi hosszát magában foglalja. A térkép több résztérképen keresztül bemutatja a Drávát és annak árterét, valamint a környezetében található településeket a magyar és horvát oldalon is. Azonban csak magyar területen látható a jelmagyarázatnak több eleme is. A hátoldalon egybe láthatjuk a Dráva magyarországi szakaszának ártereit rengeteg történelmi, de legfőképpen természeti ismertető leírással körülölelve. Külön melléktérképen ábrázolja a Dráva teljes vízgyűjtő területét 1:2.600.000 méretarányban.

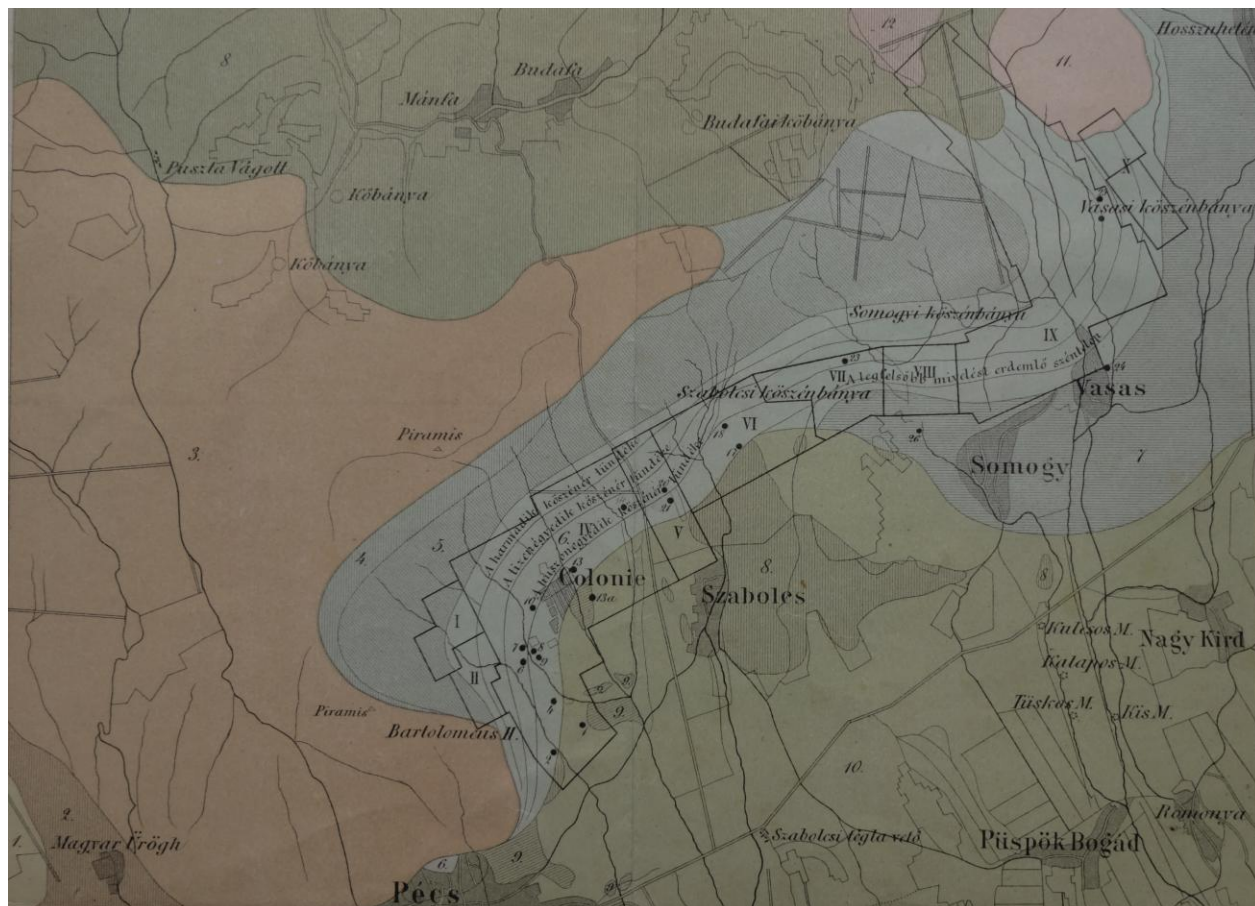

22. térkép Dráva ökoturisztikai térképe - részlet (2001)

11. Baranya megjelenése tematikus térképeken

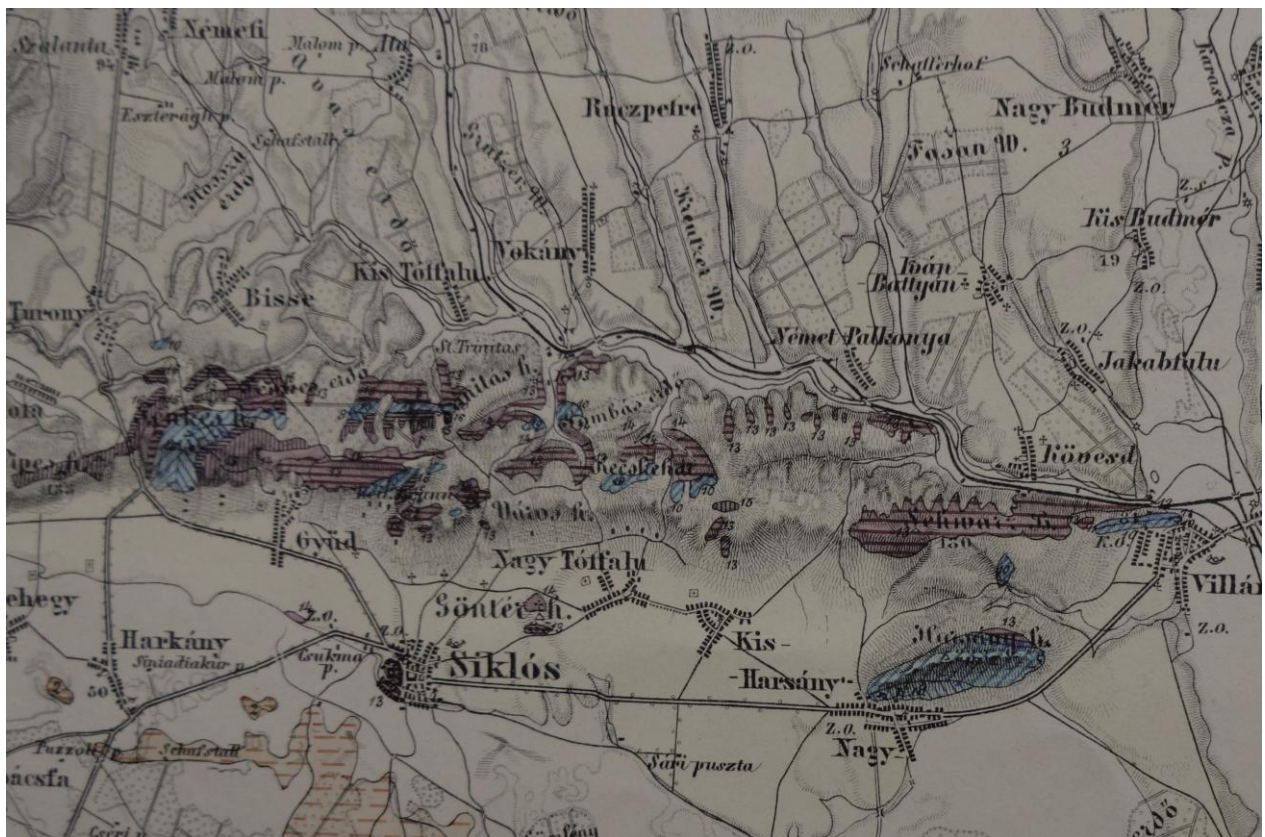
Ebben a fejezetben azokkal a térképművekkel foglalkozok, amely az előbbi kategóriáktól eltérő, vagy egyedi tematikával rendelkezik.

A Pécsi kőszénbányamívelési terület földtani térképét, amely 1880-ban készült, az Országos Széchenyi Könyvtár térképtárában találtam meg kutatásaim során. A térkép a Pécstől északra eső területet ábrázolja 1:144.000 méretarányban. Színezése részletes kőzettani információval lát el minket. A jelmagyarázat három részre osztható Baloldalt földtörténeti idő szerint fentről lefelé fiatalodó sorrendben rendezve lehet azonosítani kőzeteket. Alul jelöli római számok segítségével a helyi birtokviszonyokat. Az arab számok pedig a bányászati aknák azonosítására szolgálnak, melyet a térkép jobb oldalán lehet leolvasni.

23. térkép Pécsi kőszénbányamívelési terület földtani térképe (1880)

Földtani térképek közül érdekes még az 1879-ben Magyar királyi Földtani Intézet által készített térképsorozat, melyből Baranyára vonatkozóan több térképet is találtam. Az egységes jelkulcs és megjelenés miatt ezek közül elegendőnek éreztem a *Mohács vidékére* vonatkozó szelvényt bemutatni. A térkép 1:144.000 méretarányval rendelkezik. Két nyelven, magyarul és németül közöl adatokat az olvasóval. Kétféle mértékléccel rendelkezik. Egyiken bécsi ölben olvashatóak le a távolságok, alatta pedig a méterrendszerre való átállítás okán kilométerben is lehet számolni. A térképlap alján a területre vonatkozó közzétartott információkat találunk. Ezek földtani idő szerint lettek elrendezve.

24. térkép Mohács környéke - részlet (1879)

Ugyancsak az Országos Széchenyi Könyvtár térképtárában találtam az *Átnézeti térképe a főhercegi Bellyi uradalomnak* című térképet. 1880-ból származik, és Albrecht főherceg Baranya háromszögben található birtokait mutatja be 1:72.000 méretarányban. Készítője Druck von Eduard Sieger Bécsből. Jelmagyarázat nem található rajta, valószínűleg a földek különböző hasznosítása szerint van tematizálva. A térkép kétnyelvű, magyar és német nyelvet használ.

25. térkép Átnézeti térképe a főhercegi Bellyi uradalomnak (1880)

A *visszatért Bácska és Baranya nemzetiségi és nemzetpolitikai térképét* a Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék térképtárában leltem fel. 1941-ben a Délvidék visszaszerzése után készült. A kérdéses területet 1:200.000 méretarányban ábrázolja. Járáshatárok találhatóak rajta, viszont településhatárok egyáltalán nem, ahogyan semmiféle domborzati ábrázolás sem. Vízrajz is csak a Duna, Tisza és Dráva folyókat mutatja. Maga a mű kizárólag az etnikai viszonyok bemutatásával foglalkozik. Egy színnel nyomtatták, utólag kézzel színezték ki. A különböző színek különböző nemzetiségeket jelölnek, így a magyarok kék, németek sárga, a szerbek zöld színt kaptak. Továbbá a körök információkat szolgáltatnak a két világháború közötti

betelepítések nagyságáról is. Baloldalt részletes táblázatban, járásokra és nemzetiségekre lebontva ad meg részletes népességi adatokat.

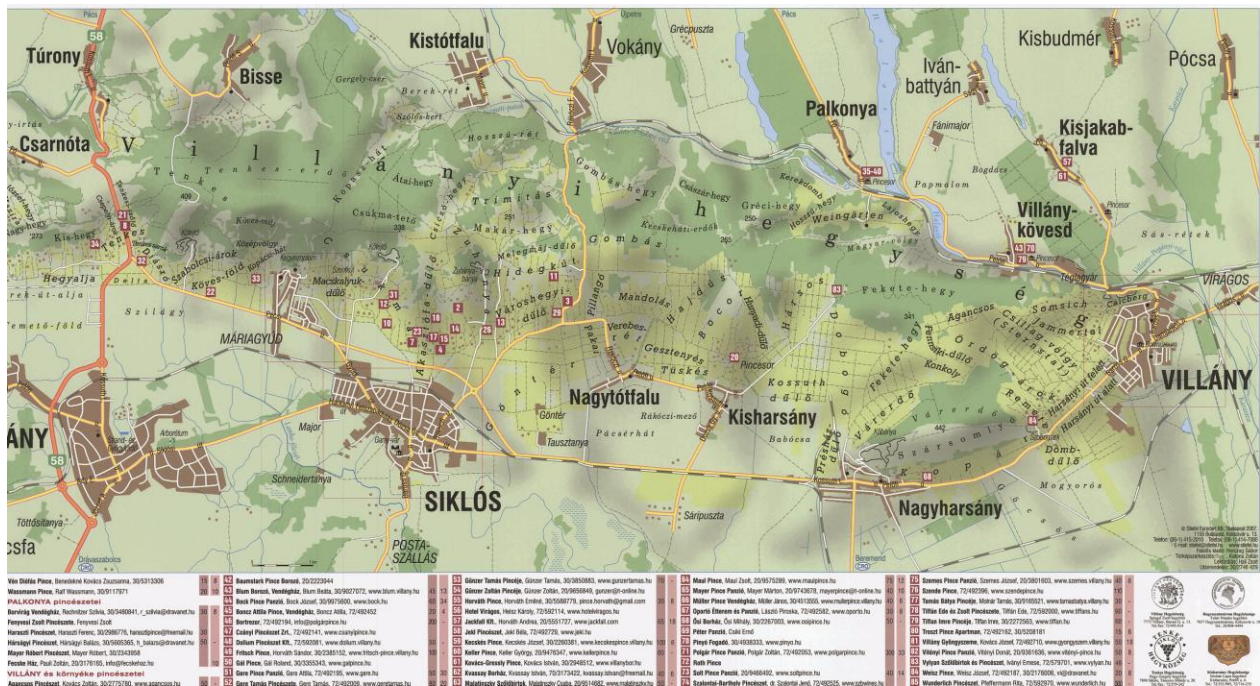
26. térkép A visszatért Bácska és Baranya nemzetiségi és nemzetpolitikai térképe részlet (1941)

A *Baranya Hungaria* térkép szintén Országos Széchenyi Könyvtár térképtárából származik. A Mecsek Tourist megbízásából készült 1974-ben. Sok szempontból nem teljesíti a térkép definícióját. Méretarány nincs feltüntetve rajta, a települések kiterjedéséről kevés információ olvasható le, ráadásul még az adott község vagy város emblematikus épületeit is megjeleníti az előbbi rovására. A terület magassági viszonyaira vonatkozóan semmilyen adat nem olvasható le a kupacos domborzatábrázolás miatt. Nagy hangsúlyt fektet azonban az autós közlekedési első- és másodrendű főutak, a vasútvonalak, a benzinkutak, a szállás és az étkezési helyek bemutatására. Mindezek ellenére legjobban a turisztikailag érdekes helyekre hívja fel az olvasó figyelmét. Jobboldalt lenn egy melléktérképen Magyarországon helyezi el Baranya megyét.

27. térkép Baranya Hungaria - részlet (1974)

A Sıklós, Villány és a Villányi borvidék térképét a Stiefel-Eurocart Kft. adta ki 2007-ben. A főtérkép méretaránya 1:44.000, a melléktérképeké 1:10.500. Nem találhatóak rajta szintvonalak, a domborzat érzékeltetése árnyékolással történik. A városokat bemutató melléktérképek részletes jelkulccsal rendelkeznek, és nagy részletességgel mutatják be a településeket. A jelmagyarázat legnagyobb részét a vörös alapon fehér számmal egyedileg jelölt pincészetek teszik ki. A megnevezésük mellett megtalálható még a pincék tulajdonosai és az elérhetőségük is. Ezen kívül részletesen ábrázolja a környék autóútjait is minőség szerint osztályozva. A térképeket körbeölelik a különböző pincészetek és panziók reklámjai.

28. térkép Sıklós, Villány és a Villányi borvidék - részlet (2007)

Utolsóinak egy általam otthon fellelt térképszelvényt hagytam, melyről csak kevés adatot sikerült kideríteni. A térképszelvény a (Eszék) címet viseli. Német nyelvű. Leolvasható róla hogy 1877-ben készült 1:300.000 méretarányban. Kétféle mértékléccel rendelkezik. Egyik bécsi mérföldben, a másik kilométerben ad meg távolságot. Ezentúl további adatokkal Dr. Török Zsolt Győző tanárúr adott még hasznos információkat. A térképlap térképsorozat 3x3-as térképsorozat kilencedik darabja, mely valószínűleg az Osztrák-Magyar Monarchia nyugati felét ábrázolja. Jelöli az út-, vasút- és postahálózatot, a csomópontokat összekötő egyenesek pedig katonai menetidőt adnak meg. Nagy valószínűséggel kimondható, hogy a hadsereg számára készített katonai menettérképsorozat egy darabja. Nem sikerült azonban kideríteni, hogy mely térképsorozat tagja lehet, ami további kutatási lehetőség lehet a későbbiekben.

29. térkép K.9 Eszék - részlet (1877)

12. Összegzés

A szakdolgozatom elején kitűzött célomat, hogy Baranyáról átfogó térképezettségi vizsgálatot készítsek véleményem szerint sikerült elérni. A dolgozat két nagyobb részre osztható. Elsőként meghatároztam, hogy Baranya alatt mekkora területet értek, majd erről egy átfogó földrajzi, közigazgatástörténeti és egy történeti földrajzi áttekintést írtam. Kijelenthetjük, hogy Baranya jelenleg politikailag megosztott területen fekszik. A nagyobb rész Magyarország, a kisebbik fele pedig Horvátország közigazgatása alá esik. Ez a megosztottság a kutatásomat is befolyásolta.

Ezután minél több térképet kezdtem kutatni a területtel kapcsolatban. Ezek legfőbb forrása a célkitűzések között leírt három térképtár. Nagyszámú térképet sikerült felkutatnom, melyek közül kiválasztottam a szakdolgozatomban feltüntetetteket is. Az általam vizsgált időszak alatt Baranya vármegye majd megye területe gyakran módosult, ezért nem találtam olyan térképet, mely az egészében ábrázolja.

A Baranja, mint tájnév ma is létezik Horvátországban. Ez a Dráván túl, Baranyával átellenes oldalon, található területek. A középkor folyamán Baranya vármegye részét képezte. Egy későbbi kutatásom során ezen területekől is lehetne hasonló térképezettségi vizsgálatot készíteni, bővítve ezáltal azon Baranya foglamát, melyet a szakdolgozatom elején lehatároltam.

13. Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Faragó Imrének a dolgozat létrejöttében nyújtott útmutatásaiért és hasznos tanácsaiért. Köszönettel tartozom Kiss Tündének, az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék térképtárosának, hogy segítségemre volt a helyi térképtárban való eligazodásban. Köszönöm Szekerka Józsefnek a térképek szkennelésében nyújtott segítségét.

Köszönöm továbbá az Országos Széchenyi Könyvtár és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum térképtárosainak a segítségét.

Végezetül köszönöm mindeni másnak, aki bármilyen egyéb módon hozzájárult a szakdolgozatom elkészültéhez.

15. Irodalomjegyzék

Felhasznált Irodalom

Kolta János: Baranya

Baranya megyei Idegenforgalmi Hivatal, Pécs, 1958

Nagy Zoltán: *Magyar topográfiai alaptérképművek*
egyetemi doktori dolgozat, 1985, ELTE

Bak Borbála: Magyarország történeti topográfiája
História Könyvtár, Budapest, 2003

Saját készítésű órai jegyzeteima következő kurzusokról:

Kárpát-medence természeti földrajza

Térképészeti földrajz (Kárpát-medence)

Topográfiai térképek (térképrendszerek, térképhasználat, tájékozódás)

Domborzattan

Térképtárak- és gyűjtemények

Internetes Források

http://hu.wikipedia.org/wiki/Baranya_megye

<http://www.szabogergo.za.pl/download/ppts/zselic.pdf>

<http://croatia.hr/hu-HU/Fedezd-fel-Horvatorszagot/Termeszlet/Termeszletparkok/>

<http://www.rubicon.hu/>

Térképek forrása

1. Harmadik katonai felmérés szelvény - részlet (Hadtörténeti Intézet és Múzeum)
2. EOTR szelvény - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
3. Baranya megye átnézeti térképe - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
4. Baranya megye térképe - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
5. Baranya megye átnézeti vázlata - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
6. Baranya Komitat - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
7. Baranya megye és Pécs - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
8. Baranya megye - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
9. Baranya megye (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
10. Pécs szabad királyi város térképe - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
11. Pécs szabad királyi város - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
12. Pécs törvényhatósági jogú város bel és külterületének térképe - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
13. Pécs megyei jogú város - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
14. Kelet-Baranya idegenforgalmi és tájékoztató térkép - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
15. Pécs (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
16. Pécs várostérkép - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
17. Városterkép: Szigetvár - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)

18. Harkány üdülőváros - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
19. Mecsek turistaútjainak térképe (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
20. Mecsek hegység turistatérképe - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
21. A Villányi-hegység turistatérképe (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
22. Dráva ökoturisztikai térképe (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
23. Pécsi kőszénbányamívelési terület földtani térképe (Országos Széchenyi Könyvtár)
24. Mohács vidéke - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
25. Átnézeti térképe a főhercegiBellyei uradalomnak - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
26. A visszatért Bácska és Baranya nemzetiségi s nemzetpolitikai térképe - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
27. Baranya Hungaria - részlet (Országos Széchenyi Könyvtár)
28. Siklós, Villány és a Villányi borvidék - részlet (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék)
29. K.9 Esseg (saját gyűjteményből)

Nyilatkozat

Alulírott, Levárdy Tamás (Neptun-kód: SSZ326) nyilatkozom, hogy jelen szakdolgozatom teljes egészében saját, önálló szellemi termékem. A szakdolgozatot sem részben, sem egészében semmilyen más felsőfokú oktatási vagy egyéb intézménybe nem nyújtottam be. A szakdolgozatomban felhasznált, szerzői joggal védett anyagokra vonatkozó engedély a mellékletben megtalálható.

A témavezető által benyújtásra elfogadott szakdolgozat PDF formátumban való elektronikus publikálásához a tanszéki honlapon

HOZZÁJÁRULOK

NEM JÁRULOK HOZZÁ

Budapest, 2014. december 12.

.....

a hallgató aláírása